Moğol İstilası Sonrası Kanglılar/Kanklılar

Yard.Doç.Dr. Osman YORULMAZ*

Özet: Bu makalede, Harezmşahların hizmetine girerek Maveraünnehir ve Harezm'in çeşitli bölgelerine yerleşen Kanglı/Kanklı boy ve urugları dışında kalan, esas itibarıyla Moğollar geldiği sırada Yedisu bölgesinde, Sırderya ve Aral'ın kuzey bozkırlarıyla Batı Moğolistan ve Gobi civarında yaşamakta olan Kanglıların tarihi ele alınmıştır. Türkistan coğrafyasının çeşitli bölgelerine dağılmış olan söz konusu Kanglıların bir kısmı, çeşitli sebeplere bağlı olarak yok olurken, bir kısmı Kırgızlar ve Kazaklar arasında varlıklarını koruyarak günümüze kadar gelmişlerdir.

Anahtar Kelimeler: Kanglı/Kanklı, Bikicek/Bekcik, Tulubay, Pu-humu, Kumar Hatun, Kazak

Giriş

Kanglılar, Türk tarihinin ve coğrafyasının mühim bir bölümünde rol oynamış önemli Türk boylarından birisi olmakla birlikte, XII. yy. öncesi tarihleri ve menşeleri, kaynakların bilgi vermeyişine bağlı olarak karanlıktır. Menşelerine dair çeşitli araştırmacılar tarafından "Kanglardan" (Kanguy veya Kang-chü halkı), "Peçenek-Kangarlardan" ve "Kıpçaklardan" geldikleri şeklinde görüşler ileri sürülmüşse de, bu görüşlerden hiçbiri üzerinde henüz ittifak sağlanmış değildir.[1] Çok tartışmalı olan ve başlı başına ayrı bir mesai gerektiren ve bu meseleye, çalışmanın sınırlarını aşması nedeniyle girmiyoruz.

Kanglılara dair bulunabilen ilk bilgi IX. yy.ın ikinci yarısına ait olup, Basmıl, Dokuz Oğuz ve Karluklara komşu olarak Altaylar civarında yaşadıkları şeklindedir (Kumekov 2002: 784). XII. yy.a kadar başka bilgi yoktur. Bu yüzyılda bir kısmı doğuda Çin'in kuzeyinde bir kısmı da Yedisu bölgesinde görülürler. Doğudakilerin XII. yy.ın erken devirlerinde zaman zaman Kin İmparatoruna bağlandıkları (Bretschneider 1996: 223, 302), Yedisu bölgesine gelenlerin ise, aynı yüzyılın ikinci çeyreğinde Karluklarla birlikte Karahanlıların idaresi altında olduklarına şahit olmaktayız (Turan 1965: 175-176; Togan 1981: 405; Bernştam 1998: 306). XII. yy.ın sonu ile XIII yy.ın başlarına gelindiğinde yani Moğol istilası öncesinde Kanglı boyları, Moğolların Gizli Tarihi, Yüan-shi ve diğer Yüan Hanedanı kaynaklarıyla, Cüveynî, Plano Karpini, Willim Rubruk, Benedict ve daha geç dönem müellifi Ebul-

*Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü / İSTANBUL
osmanyorulmaz@hotmail.com

© Ahmet Yesevi Üniversitesi Mütevelli Heyet Başkanlığı

Gazi'nin kayıtlarına[2] göre, Batı Moğolistan ve Gobi havalisi, Yedisu bölgesi, Maveraünnehir ve Harezm ile bugünkü Kazak bozkırı olmak üzere Türkistan coğrafyasına dağılmış durumdadırlar.

Anlaşıldığı kadarıyla, Çin'in kuzeyinde Gobi Çölü ve Batı Moğolistan havalisinde yaşarlarken, Karahanlıların zayıflaması ve Kıpçakların, Kafkaslar ve Karadeniz'in kuzeyine doğru göçlerini takiben Karahıtay baskısının da etkisiyle batı ve güney batı istikametine doğru yayılarak, XII. yy.ın ikinci çeyreğinden itibaren Yedisu'da, aynı yüzyılın sonlarından itibaren de Aral'ın kuzey bozkırlarında yoğunlaşmaya başlamışlardır.

Yedisu bölgesinde yaşayanlar, Doğu Karahanlı sahasının Karahıtay Gur Han'ın eline geçmesiyle XII yy.ın ortalarında Gur Han'a tabi oldular (Cüveynî 1999: 305). Bunların ve Sırderya'nın kuzeyinde bozkırda yerleşenlerin büyük çoğunluğu aynı yüzyılın 80'li yıllarından itibaren kütleler halinde Harezmşahlar devletinin hizmetine girerek (Bağdadî 1936: 158-159, 174-175; Ebul-Gazi 1996a: 31; d'Occon[3] 1996: 105; Köprülü 1943: 233-234; Barthold, 1990: 363; Kafesoğlu 1992: 94), Harezm ve Maveraünnehir'in önemli merkezlerine yerleşmişlerdir. Ebul-Gazi (1996a: 31)'nin ifadesiyle, geride Çu ve Talas civarında 10 bin çadırlık küçük bir Kanglı kütlesi kalmıştır. Harezmşahların askeri gücünün mühim bir kısmı, Yedisu ve bozkırdan göç eden işte bu Kanglılardan oluşmuştur.

Bozkırda kalanlar, Moğolların gelişine kadar her hangi bir otoriteye bağlanmadan geleneksel yaşam biçimlerini devam ettirirken, en doğuda, asıl yurtlarında Altayların doğusunda, Batı Moğolistan ve Gobi civarında yani Çin'in kuzeyinde bulunan Kanglı uruglarından bir kısmının XIII. yy.ın başlarında Cengiz'in bölgede idareyi ele alışına kadar Kerait Ong Han'a bağlı olduklarını görmekteyiz. Cengiz'in tarih sahnesine çıkışıyla birlikte, önce vaktiyle Keraitlere bağlı uruglar olmak üzere Moğolistan ve Gobi civarındaki Kanglılar (Ögel 1964: 245-247, 265, 267; Ch'i 1970: 373, 381; Bretschneider 1996: 302), Naymanlar, Harezmşahlar ve kuzey seferleri dolayısıyla da Yedisu, Maveraünnehir, Harezm ve bozkırda yaşayanlar, tamamen Moğolların idaresine girdiler (MGT 1986: 185, 195; Cüveynî 1999: 116, 120)[4].

Harezmşahlar devletinde görev alanlar ile bozkırdakilerin çoğu, Moğollar tarafından yok edildiler. Kalanları, Moğol ordusunda askere alınmak ya da Moğollar önünde Anadolu ve Suriye'ye[5] kadar çeşitli bölgelere küçük kütleler halinde dağılarak yerli halklara karışmak suretiyle kavmi yapılarını kaybedip, bir güç olmaktan çıktılar.

Bu kısa girişten de anlaşılacağı üzere Moğol istilası, adeta Kanglıların sonu olmuştur. Moğol istilası sonrası sadece Yedisu bölgesinde (ki, bunlar günümüze kadar gelmiştir), XIV. yy.da Altın Orda'da ve XVII. yy.da Hive Hanlı-

ğında Kanglı varlığından kaynaklar bahsetmektedir. İşte bu çalışmada, Moğol devri ve sonrası Yüan Hanedanı'yla, Cuci ve Çağatay Ulusları sahasında görülen Kanglıların faaliyetleri ele alınacaktır.

Cuci Ulusunda Kanglılar

Cuci Ulusu'nda karşımıza çıkan Kanglılar, Moğolların Deşt-i Kıpçak'a geldiği sıralarda İrtiş-Yayık-Seyhun nehirleri üçgeninde bozkırda yaşayan, XIII. yy.ın 20'li yıllarında Subetay ve Batu'nun seferleriyle itaat altına alınan Kanglıların kalıntılarıdır. Moğolların bölgeye hakim olmasından sonra uzunca bir süre ta ki, Tulubay idaresinde Kanglıların, Altın Orda'da ayrı bir il durumunda olduklarını öğrenene kadar Cuci Ulusu idaresindeki Kanglılardan haber yoktur.

Deşt-i Kıpçak'ta Cuci Ulusu'nun siyasi tarihinde mühim rol oynayan Türk illerinden biri Karluklar ve Uygurlarla birlikte Kanglılar olmuştur. Cengiz dönemi Moğol istilasıyla birlikte Deşt-i Kıpçak'a giren Moğol kabileleri, yerli Türk unsurlara nispetle çok daha az olmalarına rağmen Moğolların eline geçen diğer ülkelerde olduğu gibi, Altın Orda'da da hakimiyeti elde tutmayı başarmışlardır. Ancak Uygur ve Kanglılar gibi bu Moğol hiyerarşisini kırarak istisna teşkil eden Türk illeri de çıkmıştır.

Altın Orda Han'ı Berdi-Bek (1357-1360)'in atalığı olan Kanglı Tulubay, Berdi-Bek üzerinde tesis ettiği nüfuz ve uyguladığı siyasetle Sayın Han sülalesinin yok olmasına ve Altın Orda'nın fetret devrine sürüklenmesine yol açmış, bir çok Moğol ileri gelenlerinin olduğu kadar devletin de kaderiyle oynamış mühim bir şahsiyettir. Kanglı Tulubay, Ötemiş Hacı'ya göre, çok güçlü ve Han'ın çok sevdiği birisiydi. Öyle ki, Han onun söylemediği hiçbir işi yapmazdı. Canı-Bek Han (1340-1357)'ın onun Sumay[6] adlı oğlunu haydutluk yapması nedeniyle öldürtmesi yüzünden Tulubay, Canı-Bek'e karşı büyük bir kin ve nefret beslemeye başlamıştı (Utemiş[7] Hacı 1992: 108) Akabinde gelişen hadiselere bakılırsa Tulubay, Canı Bek'ten intikamını almak için fırsat kollamaktaydı.

Canı-Bek Han, Azerbaycan seferinden dönerek Saray'a geldiğinde hastalığı iyice artınca, emirlerinden Kanglı Tulubay, gizlice Tebriz'de bulunan oğlu Berdi-Bek'e haber yollayarak babasının ölmekte olduğunu, biran evvel gelerek tahta çıkmasını bildirmiştir. Babasından habersiz Saray'a geldiğinde Canı-Bek endişelenmiş, torununu çok seven annesi Taytuğlu Hatun tarafından teskin edilmeye çalışılmıştır. Ancak Canı-Bek'in, oğlu Berdi-Bek'le anlaşan Tulubay'ın adamları tarafından boğularak öldürülmesi (Temmuz 1357) endişesini haklı çıkarmıştır. Kafalı (1976: 84-85)'nın Rus kroniklerinden Nikonovskaya Letopis'e dayanarak bildirdiğine göre, tümen beyi Kanglı Tulubay, Berdi-Bek'i, "sen tahta çıkabilmek için babanı bertaraf etmelisin" diyerek kandırmış, ayrıca birçok vaatlerle bazı emirleri de kendi tarafına çe-

kerek her şey hazırlandıktan sonra Canı Bek'i boğmak suretiyle öldürtmüştür (23 Temmuz 1357). Berdi-Bek'in han olmasıyla durumu iyice güçlenen Tulubay, Canı-Bek'i öldürtmekle öfkesi dinmemiş olacak ki, Ötemiş Hacı (1992: 108)'nın kaydına göre, Berdi-Bek Han'a, "Sen daha çok gençsin. Çocukların bu süre içerisinde büyüyecekler ve seninle aynı olacaklar. Sen ihtiyarlayacaksın, onlar günden güne erkekleşecekler. Sana karşı çıkıp yarın, yani ihtiyarladığında hanlığı elinden alacaklar. Onları şimdiden öldürsene..." şeklinde telkinlerde bulunmuştur. Berdi Bek'in babasının yerine tahta çıkmasının çok ani gerçekleşmesi dolayısıyla büyük ümeradan Moğol Buka, Emir Ahmed ve Emir Nangıtay gibi biatde geciken ve imtina edenler hemen oracıkta öldürülmüşlerdir. Öyle ki, henüz sekiz yaşında olan bir kardeşi dahil hepsi katledilmişlerdir (Kafalı 1976: 85).

Berdi Bek Han, Kanglı Tulubay'ın tavsiyesi ile bütün kardeşlerini yok edip yalnız kendini ve oğlunu bırakmış; o da ölünce kederinden kendini içkiye vermiş ve bu düşkünlüğü yüzünden üç yıllık saltanattan sonra kendi de ölmüştür. Kendi mensubu bulunduğu sülaleyi yok etmesi dolayısıyla Cuci ulusunda Berdi-Bek Han'a "Kökün Kırgan Köten Han" denmiştir. Böylece Ak-Orda hanedanı Berdi-Bek'le son bulmuştur (Utemiş Hacı 1992: 108; Kafalı 1976: 38, 86).

Kanglı Tulubay'ın durumu, Uygur Bacırtuk-Boğa[8]'nınkine benzer bir hüviyette görünmektedir. Uygur Bacırtuk-Boğa'nın Toktoga Han'a yaptırdıklarıa benzer şekilde Tulubay'ın faaliyetleri de Sayın Han sülalesini yok etmek kastına matuftur. Onun tahrikleriyle Berdi Bek'in takip ettiği siyaset neticesinde, Cuci ulusunda ciddi iç karışıklıklar başlamıştır. Berdi Bek'in son yıllarında başlayan bulkak (fetret) devri, ancak Doğu Deşt-i Kıpçak'ta Urus Han'ın rakiplerini alt ederek 1369'da idareyi ele almasına kadar devam etmiştir.

Kanglı Tulubay'ın, Berdi-Bek Han'ın atalığı aynı zamanda da tümen beyi olduğu ifade edilmişti. Tulubay "rükn-i a'zam-ı devlet"[9] tabirini kullanmıştır. Altın Orda'da "atalık" vezir hüviyetinde olup Kurultay azalarından biri olduğu gibi, aynı şekilde tümen beyleri de Kurultay üyesi idi. Altın Orda'da tümen beyleri ve bin beyleri arasında Nogay gibi Cuci neslinden olan oğlanlar bulunduğu gibi, aynı zamanda Kıyat Astay, Secut Alatay, Kongırat Nangtay, Kıtay Mamay gibi isimlerinden de anlaşılacağı üzere çeşitli kabilelerin ırsi başbuğları olan emirleri de mevcuttu (Kafalı 1976: 121-122).

Bu anlamda Kanglı Tulubay da yukarıdaki izahattan anlaşılacağı üzere Kanglı boyu veya ilinin ırsi başbuğu idi. Tulubay'ın Cuci ulusu içerisinde Moğol beylerinin dahi üstüne çıkması, hiç kuşkusuz Kanglıların, Altın Orda'da oldukça kalabalık ve güçlü olmalarından kaynaklanmaktaydı. Kafalı (1976: 38)'nın, "Cuci Ulusu'nun kaderinde mühim rol oynamış her Türk ve Moğol beyleri isimlerinden de anlaşılacağı gibi, her biri bir il veya kabilenin

mezkur başkanı, Cuci hanedanı adına hakiki hakimiyeti ellerinde bulunduran kimselerdir" şeklindeki izahatı ve Ötemiş Hacı (1992: 108)'nın Tulubay'dan bahsederken "çok güçlü bir adam" tanımlaması, esasında doğrudan onun mensup olduğu Kanglı boyunun o dönemdeki gücüne işarettir. Bu açıdan kabile ve il başkanlarının faaliyetleri bir anlamda kabile ve illerin tarihidir denilebilir. Beyleri vasıtasıyla dolaylı olarak tabi oldukları devlete bağlı olan iller ve kabileler devlet içerisinde bağlı küçük devletçikler durumundadırlar ve sayıları başta olmak üzere diğer hususiyetleri nispetinde etkili olmuşlardır. Tulubay'ın bırakmış olduğu kötü intibadan olsa gerek, bir daha Altın Orda tarihinde etkileri görülmez, hatta isimlerinden dahi bahsedilmez.

XVI. yy.ın ortalarında Cuci Ulusu sahasında Ebul-Hayr Han (1428-1468) döneminde bozkırda çıkan huzursuzluğa bağlı olarak Urus Han soyundan Canibek ve Kerey, ondan ayrılarak kendilerine bağlı boy ve uruglarla Yedisu Bölgesinin batısına gelerek burada Moğolistan Han'ı Esen Buga'nın himayesine girmişlerdir. İşte Tulubay'dan sonra faaliyetlerini takip edemediğimiz Altın Orda Kanglıları da, Canibek ve Kerey'le birlikte Yedisu'ya gelerek Çu, Talas ve Sırderya kıyılarıyla Karadağların güney eteklerine yerleşmişlerdir (Piçşulina 1977: 240; Albani 1994: 43).

XV. yy.ın sonu veya XVI. yy.ın hemen başında bugün Çimkent-Türkistan arasında yer alan Dörtgöl yakınlarında, Şeybak Han'ın sultanlarıyla, Kanglılar arasında bir savaştan bahsedilir. Şeybanilerle savaşan Kanglılar, vaktiyle onlardan ayrılan ve aralarında ciddi husumet bulunan, Canibek ve Kerey'le Yedisu'ya gelen işte bu Kanglılar olmalıdır. Ebu'l-Hayr Han'dan sonra yerine geçen Şeyh Haydar Han'ın bozkırda yeniden idareyi tesis etmek için Kazak, Mangıt, Moğol, Kalmak ve diğer Şeybanilerle girişmiş olduğu mücadelede ölmesi üzerine, siyasi ve askeri özellikleriyle kaynaklarda adından bahsedilen ve Şeybaniler sülalesinin kurucusu sayılan Muhammed Şeybak, Şeyh Haydar'ın öldürülmesinde etkili olan Ahmed Han[10]'a karşı çıktığı seferde "Kanglı omak"ından Sufi lakablı Hoca Bahadur'un oğlu Şah Budag-Bahadur ile karşılaşır.

Ahmed Han üzerine sefere çıkan Şeybak, o sırada Temürlüler[11]den Ebu Said (1451-1469)'in oğlu Sultan Ahmed (1469-1492)'e bağlı Emir Muhammed Mazid Tarhan'ın vali olarak bulunduğu Türkistan'a gelir. Sırderya'dan aldığı suyla bir göl haline gelen ve bu nedenle Kara-kul (Kara göl) diye adlandırılan yerde kışı geçirmek için karargah kuran Şeybak Han, erzağının bitmesi yüzünden emirlerinden Hamza Sultan, Muhammed Sultan ve Suyunca Sultanları civar uluslara yağma için gönderir. Düşünüldüğü gibi büyük bir yağmayla geri dönmekte olan Şeybak Han'ın sultanları, yolda Kanglılardan bir grupla karşılaşırlar. Şeybani-Name ve Tevarih-i Güzide-i Nusretname'de bahsi geçen bu hadise, ikincisinden daha tafsilatlı bilgi veren Şeybani-Name'ye

göre şöyledir. Kanglılardan Şah Budak Sufi'nin büyük oğlu Mansur Sufi, ganimetlerle dönen Muhammed Şeybak Han'ın sultanlarıyla karşılaşınca aralarında savaş çıkar. Çok şiddetli geçen savaşta Mansur Sufi, Mahmud Sultan'la yüz yüze gelerek göğüs göğüse çarpışır, ancak üstünlüğü ele geçiren Mahmud Sultan onu yıkmayı başarır. Kanglılardan sağ kalanlar savaş meydanından kaçarak kurtulurken, galipler, ganimetleri de alarak Türkistan'a dönerler (MİKH 1969: 102). Yine bu kaynağa göre, Mansur Sufi'nin babası Şah Budag Bahadur (Sufi), Şeybanilerden Bureke (veya Bereke) Sultan[12]'ı öldürerek onun ordasını dağıtan Şahibek-Han için, Mangıtlardan Yamgurçi-Mirza[13]'yı kaçırmış, işte bu nedenle kendisi de Mangıtlardan kaçarak Türkmenlere sığınmış olup onlar arasında yaşamaktaymış (MİKH 1969: 102). Aynı hadiseyi özet bir şekilde anlatan Tevarih-i Güzide-i Nusretname'de farklı olarak, Şah Budag, Bahadur'un çok güçlü bir savaşçı ve usta bir atıcı olduğu yazılıdır (MİKH 1969: 21). XVI. yy.ın başlarında Moğolistan hanları ile Şeybaniler arasındaki mücadelelerde Şeybanilere karşı mücadelelerini devam ettiren Kanglıların, bundan sonraki tarihleri, Yedisu'daki soydaşlarıyla birlikte Ulu Cüz Kazakları içerisinde gelişecektir. Bundan sonraki tarihleriyle ilgili bilgiler Yedisu Kanglıları bahsinde verilecektir.

Hive Hanlığında Kanglılar

Firdevs al-İkbal'in anlattıklarına bakılırsa Hive Hanlığı'nda XVII. yy.ın ortalarında Kanglılar ayrı bir boy olarak mevcut idiler. 1646/1647'de Hive'de Özbeklerin yardımıyla tahta çıkan Ebul-Gazi Bahadur Han, idareyi ele aldıktan sonra gerek sarayda gerekse hanlık sınırları içinde halkı bölmek ya da birleştirmek suretiyle yeni bir idari yapılanmaya gitmiştir. İşte bu yeni yapılanmada Kanglı ve Kıpçak tek bir tayfa yapılmış olup, toplam on dört alt boy birleştirilmiş, bu nedenle bundan böyle "ondört boy" şeklinde adlandırılmışlardır (MİKH 1969: 457). 1694/1695 yılında Hive Han'ı Ernek'i devirmek için kurulan orduya Kanglılardan da asker toplanmıştı. Yapılan baskın sonunda Ernek Han öldürülmüş ve yerine Coçi (Cuci) Sultan, Han yapılmıştır (MİKH 1969: 457). Bundan sonraki dönemlerde de Hive Hanlığında mevcudiyetlerini devam ettiren bu Kanglılarla ilgili bulunan bilgiler bu kadardır. Bunların Harezmşah Kanglılarından olma ihtimali çok zayıftır. Harezmşah Kanglıları, bu devlette askeri vazife gördüklerinden, Moğol istilası sırasında en ağır darbeyi yemişlerdi. Bunların bir kısmı savaşlarda ölmüştü. Esir düşenlerden yaşlılar ile bir kısım erkekler öldürülürken, kadın ve çocuklar Moğol askerlerine dağıtılmışlardı. Bir kısmı ise Afganistan, Hindistan ile Azerbaycan, Anadolu ve Suriye taraflarına kaçmışlardı. Buradan hareketle Hive Hanlığında görülen Kanglıların, Aralın kuzey bozkırlarında yaşamakta iken Moğolların hakimiyetine giren ve XIV. yy.da Altın Orda'da karşımıza çıkan Kanglıların bir kısmı olmaları muhtemeldir. Bunların diğer kısmı da aşağıda görüleceği

üzere ilk Kazak hanları Canıbek ve Kerey'le Yedisu bölgesinin batı kısmına göç edeceklerdir. Aral'dan Hazar'a doğru güneybatı ve batı Kazakistan topraklarında Kanglılara hiç rastlanmaması da bunun bir işaretidir.

Çin'in Kuzeyinde Gobi ve Moğolistan Havalisinde Yaşayan Kanglılar

Batı Moğolistan ve Gobi civarında yaşayan Kanglı boy ve urugları, Cengiz'in Keraitleri bertaraf etmesinden sonra Moğollara bağlanmışlardı. Çin'de kurulan Moğol Yüan Hanedanı'nında Chu-se (Se-mu)[14] sınıfına dahil edilen Kanglıların, bu devlet içerisinde çok etkili oldukları ve önemli memuriyetlere getirildikleri görülmektedir.

Çin'de kurulan Moğol Yüan Hanedanı tarihine ait Çince kayıtlardan[15] edindiğimiz malumata göre, Moğol istilası sonrası Qumar Hatun ve Pu-hu-mu gibi iki soylu Kanglı ailelerine mensup kimseler başta olmak üzere birçok Kanglı büyüğünün Moğol devletinin merkeziyle Yüan-Hanedanı'nda önemli üst düzey görevlere geldikleri görülmektedir. Ancak bunların hepsinin Moğolistan Kanglılarından olup olmadıklarını bilemiyoruz. Yedisu Kanglılarının bir kısmının da bunlara katılmış olmaları kuvvetle muhtemeldir. Burada belirtilmesi gereken bir diğer husus da, bu kayıtların Kanglı ileri gelenlerine ait biyografiler olmasıdır. Bu biyografilerden Kanglı boy ve uruglarının faaliyetlerini takip etme imkanı zordur. Ancak yukarda Cuci Ulusu sahasındaki Kanglılar bahsinde ifade edildiği üzere biyografilerde isimleri geçen kimseler, umumiyetle boy veya urugların ırsi başbuğları olduğu için onların faaliyetleri bir anlamda kendilerine bağlı kabilelerin de tarihidir.

Qumar Hatun Ailesi: Asil bir Kanglı ailesinden geldiği anlaşılan Qumar Hatun, Cengiz'in Kanglılar üzerine düzenliği sefer sırasında yeni dul kalmıştı. Kendi memleketinde karışıklık olmuş ve aileleri mağlubiyete uğramıştı. Ortaya çıkan kargaşadan çocuklarının zarar görmemesi ve onların hayatını garanti altına almak amacıyla Cengiz'in hizmetine girmeye karar verdi. İtaatini göstermek için Moğol başkentine geldiğinde Ögeday yeni tahta oturmuştu. Han'a sunduğu hediyelerle onu memnun eden Kumar Hatun, iki yıl kadar iki oğluyla birlikte Ögeday'ın yanında yaşadı. Ülkesinde sükûnetin sağlanması üzerine, atalarının mezarlarını korumak için Han'dan ülkesine gitmesine izin verilmesini istedi ve iki oğlunu onun hizmetine sundu. Han, onun bu hareketinden memnun kalarak ülkesine gitmesine izin verdi ve Qumar Hatun merasimle ülkesine uğurlandı. Ch'ü-lü (Külüg) ve Ya-ya adlı iki oğlu muhafız kıtasına dahil edildi. Üç sene sonra geri döndüğünde oğulları Mönke Han'la Szu-ch'uan seferine gitmişlerdi. Karakurum'a geldiğinde Mönke'nin ölüm haberini öğrendi. Bütün komutanlar seferden dönmüş, ancak onun oğulları gelmemişlerdi. Üzüntüsünden eski bir mabede gidip dua etti. Çince Allah'ın "iyi, iyi" diyen sesini duydu. Çince bilenlere sorduğunda

onun uğurlu bir söz olduğunu anladı. Evine döndüğünde oğulları gelmişti. Oğullarından Ya-ya'ya "K'ang-kuo Wang" yani Batı Türkistan (Kanglı memleketi)[16] prensi unvanı verildi. Külüg'ün oğlu yoktu. Binbaşı rütbesi taşıyan Ya-ya'nın, altı oğlu vardı. Bunların içinde en akıllısı A-sha Buga idi (Ögel 1964: 245-247; Bretschneider 1996: 302). Ölümünden sonra veraset yoluyla rütbesi oğlu 'Oşman'a geçti (Ögel 1964: 249; Bretschneider 1996: 303). Ya-ya'nın diğer iki oğlu Aşan Buga (A-sha Pu-hua) ve Kanglı Togta, Kubilay Han (1214-1294) zamanında önemli hizmetlerde bulundular. 14 yaşından itibaren Kubilay Han'a hizmet etmeye başlayan Aşan Buga, kısa sürede Han'ın güvenini kazanıp onun yakın bendelerinden oldu. Asıl ve ilk şöhretini asi Moğol şehzadelerinden Noyan (Naiyen)'a karşı yaptığı savaştaki başarıyla kazandı (Ögel 1964: 248-249). 1278'de Noyan'ın Mançurya'da Liao nehrinin doğusunda Na-ya[17] ve diğer Moğol şehzadeleriyle başlattığı isyanı da akılcı bir şekilde bastırdı. Kubilay Han, Aşan Buga'ya daha isyanı bastırmadan binbaşı rütbesi vermişti. 1293 yılında bu defa Gaydu isyan edince, Kubilay Han tarafından Temür Han'la birlikte bu isyanı bastırmakla görevlendirildi. Altay dağlarından geçip Hangay'da yaptıkları savaşı kazandılar. 1295 yılında Kubilay Han ölünce yerine Temür Han (1295-1308) tahta geçti. 1308'de Temür Han'ın ölümü üzerine An-shi Kralı Ananda (Kubilay Han'ın oğlu Manggala'dan torunu) isyanının bastırılmasını ve Temür Han'ın yerine Gayşan'ın han olmasını sağladı. Gayşan, bu hizmetlerinden dolayı onu Chung-shu P'ing-chang-cheng-shih'[18]liğine ve Chüh-kuo-ta-shih'[19]liğe atadı. Aşan Buga, 1309'da 47 yaşında öldü (Ch'i 1970: 376-377).

Ya-ya'nın diğer oğlu Kanglı Togta da önemli görevlerde bulundu. Ming devri kaynaklarında İnal Togta olarak anılmıştır. Moğol devrinde Qanglı Togta adıyla şöhret bulmuştur. 1308 yılından sonra baş vezirlikten sonraki en önemli göreve tayin edildi. 1311 yılında Kiang-che TCH'[20]liğine geçti. 1327 yılında 56 yaşındayken öldü. Ho-ning Wang (Ho-ning prensi) ünvanını aldı. Karısının adı Tahai Ti-chin (Tagai Tigin/Tagai Tegin) idi (Ögel 1964: 249-250).

Ya-ya'nın diğer çocukları Temür Taş, Taş Temür ve Yısa'ur da Yüan hanedanında Aşan Buga, Kanglı Togta'dan sonra önemli görevler yapmışlardır (Ögel 1964: 250-251).

Pu-hu-mu Ailesi: Bu aile Kanglı Hükümdarı ile aynı aileye veya soya mensuptur (Ögel 1964: 247). Bunlar, nesiller boyu K'ang-li (Qanglı) kabilesinin büyük ricali olmuşlardır. Yine bu aileye ait kayda göre, Kanglılar (K'ang-li), Kao-ch'e'lardan gelmektedir (Ögel 1964: 257; Bretschneider 1996: 302). Pu-hu-mu, Kubilay devrinin en tanınmış devlet adamlarındandır. Lakabı Yung-ch'en'dir. Vaktiyle Kerait Ong Han'ın hizmetinde bulunmuş olan Qayran Bay'ın onuncu oğlu Alçin (Yen-shen)'den torunudur. Ong Han'ın Cengiz tarafından ortadan kaldırılmasından sonra Gayran Bay'ın kuzey batı-

ya çekip gitmesi üzerine henüz altı yaşındaki oğlu Alçin, Cengiz tarafından yakalanarak Tuli'nin karısı, Kubilay ve Mönke Han'ların annesi Chuang-sheng'e verilmiştir. O da şefkat göstererek baktığı Alçin'i hizmet etmesi için oğlu Kubilay'a gönderdi. Büyüyünce savaşlara katılarak büyük başarılar kazandı. Mönke Han'ın ölümünden sonra vaktiyle Kubilay'a verilmiş olan ordunun idaresi onun emrine verildi. Oğlu Pu-hu-mu Yüan devletinin ilk on devlet adamlarından birisi arasında gösterilmektedir. Birçok hizmetlerde bulunduktan sonra 1300 yılında ölmüştür. Aynı şekilde oğlu Hui-hui de önemli görevlerde bulunmuştur. Nao-nao, Kiang-Che P'ing-chang-cheng-shih[21]'si ve devrinin meşhur Konfüçyanistlerinden biridir (Ögel 1964: 258-259).

Pu-hu-mu ailesinin bir diğer ferdi de Baycu'dur. Kabiliyetli oluşu nedeniyle Han-lin (akademi üyesi) olarak Devlet Tarih Dairesi Başkanlığı Memurluğuna (Kua-shih-yüan-tu-shih) yükseltildi. Aynı zamanda veliahdın okuduğu kitaplara bakan memur (T'ai-tzu-shih-ching) tayin edildi. Baycu, Yüan hanedanından sonra Çin'de iktidara gelen Ming Hanedanı (1368-1644) askerlerinin başkente girmeleri üzerine ailesine mensup olanları toplayarak onlara, kendisinin Kuzey Çin'de doğduğunu, kendisini okutan, ekmeğini yediği, memuru olduğu devletin yok olmasına dayanamadığını, bir zamanlar atası Gayran Bay'ın yaptığı gibi başka bir devlete hizmet edemeyeceğini söyleyip kuyuya atlayarak intihar etmiştir (Ch'i 1970: 381).

Bir başka isim Tu-hu-lu (Tuglug)'dur. Pu-hu-mu'nun mahiyetinde görev yapmıştır. Kanglı İnal'ın torunu Yalıg Taş (Ya-li Ta-shih)'ın oğludur. Pu-hu-mu ile birlikte hareket eden Tuglug, Kubilay döneminde hizmet etmiştir. Aynı soydan oldukları düşünülür. 1303 yılında 48 yaşındayken ölmüştür (Ögel 1964: 263).

Oros Ailesi: Bu aile için Qanglı-Baya'ut tabiri kullanılmıştır. Her ne kadar "Baya'ut" ifadesine bakarak Moğol boyu olduğu söylenmişse de, bu kabul görmemiştir. Türk Kanglılara yakınlığı dikkate alınarak Oğuz göçlerinden sonra doğuda kalan ve Kanglılara iltihak etmiş Oğuz Bayatların kalıntıları olduğu ileri sürülmüştür (Köprülü 1925: 201-202). Kanglılardan olduğu kaydedilen Kuan-lo-ssu (Oros)'nun atası, Ha-shih Pai-yao'dur. Bu şahıs daha başlangıçta Moğollara tabi olarak Sultan Chuang-sheng'e sığırtmaç dairesinde hizmet etmiştir. Büyük babası Qaydu (Hai-tu), Mönke Han'ın maiyetinde Tiao-yü-shan'a yapılan taarruzda ölmüştür. Babası Menglik Temür, Kubilay Han'ın maiyetinde çalışmış ve bitici olmuştur (Ögel 1964: 265).

Bu aileden Ai-pai Pai-ya-wu (Ay Bay Bayağut) da Cengiz Han zamanında gelerek ona tabi olmuştur. Başlangıçta 50 aile ile Moğolların güney seferine katılmış ve bu sefer sırasında ölmüştür (Ögel 1964: 267; Ch'i 1970: 373). Onun ölümünden sonra oğlu Yesüdar babasının yerine getirilmiştir. Başvezir

ile birlikte Hsiang-fan seferine katılmıştır. Önce yüzbaşılıktan binbaşılığa, 1279'da da Huai-yüan ulu generalli ünvanı ile tümen başılığa terfi ettirilen Ay Bay Bayağut, Chiang-huai'de birkaç yüz gemilik bir kuvvete kumanda ederek Japonya'ya sefer yapmıştır. Sefer dönüşü Han, 100 aile, elbise, yay, ok ve eğer ihsan ederek ödüllendirmiştir. 1285'de Kıpçak muhafız kuvveti komutanlığına getirilmiş, 1299'da da ölmüştür (Ch'i 1970: 373).

Kaynaklarda yukarda verilen üç aileden başka Moğol devletinde önemli görevler yapmış Tahir Bahadur ve oğlu Yesüdar ile Tarığçı, Mingan, Hamat ve Ting-chu'nun biyografileri de verilmiştir.

Tahir Bahadur, Moğol kuvvetleriyle birlikte Maveraünnehir'in fethine katılmıştır. Cengiz Han Buhara'ya hücum ederken, o öncü kuvvetlerinin başında Nur şehrine saldırıp bu şehri ele geçirmiştir. Sonradan Sübetay'la birlikte Kıpçak, Tangut ve Çin seferlerine de katılmış, Guyuk ile birlikte Aslara hücum etmiştir. Horasan emiri Çin Temür'e bağlı vaktiyle Celaleddin Harezmşah'a tabi olan Garaça (K'a-la-cha)'nın isyan etmesi üzerine bu isyanı bastırmakla görevlendirilen Tahir Bahadur, isyanı bastırması üzerine Horasan ve Mazenderan idaresi kendisine verilmiştir. Mönke Han'ın hükümdarlığının son yıllarında (1259) Kubilay'la birlikte Sunglular üzerine yürümüş ve akabinde Ngo-chou'ya hücum ederken ölmüştür. Oğlu Yesüdar, Gulguday, Li-T'an ve Sunglulara karşı sefere iştirak etmiş, bu başarısı ile ilk mükâfatını almıştır. 1286'da Chao-yung ulu generali ünvanı ile Kıpçak muhafız kuvvetlerinin kumandanlığına getirilen Yesüdar, 1287'de isyan eden Naiyen üzerine gitmiş ve bir yıl sonra 1288 yılında ölmüştür (Ch'i 1970: 374)

Kanglılardan çok önemli göreve gelebilmiş isimlerden biri de Tarığçı (T'a-li-ch'ih)'dır. Babası Yeh-li-li Pai (İllig Bay) cesaret ve başarısı ile otağın önünde baş muhafız olmuş, İmparatorun emriyle Ho-nan seferine katılmıştır. Tarığçı, okumayı çok seven, iyi at binen ve iyi ok atan birisiydi. Babasının ölümünden sonra onun görevine gelmiştir. Tarığçı, Moğol ordusuna ait meralarda çıkan ihtilafların giderilmesi için carğuçi yani hakim tayin edilmiş, bu görevi başarıyla yerine getirmesinden dolayı Kubilay tarafından tanınmıştır. Ölüm tarihi bilinmemektedir (Ögel 1964: 270).

Kubilay Han'ın hizmetinde görev Kanglılardan Mingan ise, daha çok Se-mu sınıfından oluşan 10 binden fazla bir kuvvete komuta ediyordu. Bu birlik, Kubilay Han'la birlikte hareket etmekteydi. Bu açıdan Han'ın muhafız birliği olduğu söylenebilir. 1283 yılında Ting-yüan ulu generali ünvanı ile Orta Karargah Muhafız Kuvveti Başkumandanlığı'na getirildi. 1284'de Güyüçi kuvvetleri başında kuzeye sefere çıktı. 1285'de Güyüçi karargahı darugaçisi oldu. Kısa bir süre sonra 8000 kişilik Moğol kuvvetleri başında tekrar kuzeye sefere çıktı. 1286 yılında Beşbalıg'da Gaydu'nun kuvvetleriyle başarılı bir savaş yaptı. 1289-1290 yıllarında baş gösteren isyanları da başarıyla bastırdı. Bu başarıla-

rından dolayı Ting-yüan ulu generali ünvanı ile Güyüçi muhafız kuvvetleri başkumandanlığı daruğaçiliğine yükseltildi. O sırada Beşbalıg'da çıkan isyanı da bastıran Mingan, 1298 yılında kuzeyde Gaydu ile savaştı. 1303 yılında vazifesi başında öldü (Ch'i 1970: 379). Oğlu Tegeday babasının Tümen Noyanlığına tevarüs etti. Ondan sonra yerine amcası geçti (Ögel 1964: 272).

Hamat[22]'a gelince, annesi Ning-tsung İmparatorunun sütannesidir. Genç yaşta muhafız kıtasına alınmıştır. Kabiliyetli oluşundan dolayı Togan Temür Han onu çok beğenirdi. Hamat, Yüan Hadedanında baş vezirliğe kadar yükselmiştir. Kız kardeşinin kocası Tuglug Temür'le birlikte İmparatora Tibetçe gizli bir cinsel ilişkiyi öğrenmesi için Tibetli rahipleri tavsiye etmişlerdir. İmparatorun sarayda bu cinsel ilişkiyi tatbik etmesi ve bunun halk tarafından duyulması üzerine çıkan vesvese neticesinde sürgüne gönderilerek öldürülmüştür (Ch'i 1970: 382-383).

Moğol Yüan Hanedanında görev almış Kanglılardan bir diğer isim de, Tingchu'dur. 1355 yılında başvekil olmuştur. Kanglılar içinde en yüksek mevkiye çıkabilmiş tek kişidir. Şeceresi olmadığı gibi, başka bilgi de verilmemiştir (Ögel 1964: 274).

Görüldüğü üzere Cengiz Han'ın daha Moğolistan'daki ilk faaliyetleri sırasında ona itaate başlayan Batı Moğolistan ve Gobi havalisinde yani Çin'in kuzey bölgelerinde yaşayan Kanglı boy ve urugları, hem Moğol merkez kuvvetleri arasında hem de Yüan Hanedanı'nda çok önemli görevler yapmışlardır. Moğolların batı, kuzeybatı ve güney seferlerine iştirak etmişlerdir. Bunlar arasından çok önemli devlet adamları ve komutanlar çıkmıştır. Özellikle Yüan Devletinde görev yaptıklarını gördüğümüz bu Kanglıların, söz konusu devletin yıkılmasından sonraki faaliyetleri hakkında maalesef kaynaklar bilgi vermezler. Moğol ordularının seferlerine iştirak ettiklerini bildiğimiz bu Kanglıların, bu seferler sırasında Moğol devletinin çeşitli bölgelerine dağıldıkları ve Yüan Hanedanı'nın yıkılmasından sonra siyasi ve askeri güçten yoksun olmalarına bağlı olarak yerli halklar arasında varlıklarını kaybettikleri muhakkaktır. Ancak hiç olmazsa bir kısmının Moğollar döneminde Yedisu'daki soydaşlarına katılmış olmaları da muhtemeldir.

Çağatay Ulusunda Kanglılar veya Yedisu Kanglıları

Bunları, Cengiz'in Harezmşahlar seferi öncesi ona bağlanarak onun bu ve diğer seferlerine iştirak etmişlerdi. Moğol istilasını müteakip Talas ile Isık Göl arasındaki sahayı zapt ettikleri görülmektedir. Yedisu'daki Nasturilerin bunlara mensup olması ihtimali üzerinde durulmuştur. (Barthold 1925: 92) Cengiz'in oğulları arasında yaptığı taksimatta Yedisu bölgesinin Çağatay'ın hissesine düşmesiyle, Çağatay Ulusu içerinde yer alan Yedisu Bölgesi Kanglılarının, Çağatay Ulusu sahasında Moğolistan devleti kurulana kadar

haklarında herhangi bir malumata malik değiliz. Ancak Moğolistan[23] Han'ı Tuğluk Temür[24] (1347/1348-1362/1363) zamanından itibaren yeniden zikredilmeye başlanan Kanglıların, bu devlet dağılana kadar "Kanglı Bikicek" veya sadece "Bikicek" (veya Bikicik, Bekcik, Bekcak) adıyla da anıldıkları görülmektedir (Şami 1987: 22, 26, 27, 29, 30 vd.; Dulati 1999: 42, 43, 47 vd.; Aka 1994: 7; Yudin 2001: 74). Ancak bu ismi nasıl aldıkları konusu kaynaklarda açık değildir.

Bikicek ismi ilk olarak, Moğolistan Han'ı İsan Buga Han (709/1309-718/1318)'ın ölümünden sonra, Taş Temür[25] tarafından, Tuğluk Temür'ün han ilan edilmek üzere Aksu'da oturan Dulatlardan Emir Bolatşi[26] (Bulaci)'ye götürülürken, Aksu yakınlarında karşılaşılan tüccarlardan birisinin ismi olarak zikredilir. Tarih-i Raşidi'de anlatılana göre, Taş Temür ile Tuğluk Temür Aksu'ya yaklaştıklarında bir kervanla karşılaşıp onlara katılırlar. Burada buz tutmuş bir geçitten geçerlerken Tuğluk Temür, buzlarla kaplı bir yarığa düşer. Taş Temür kervana seslense de bu kimsenin dikkatini çekmez. Geçitten sonra kervan durduğunda Taş Temür, Bekcak (Bikicek) ismindeki tüccara yaşlaşarak hadiseyi anlatır. Bekcak'ın da arkadaşlarına haber vermesi üzerine hep birlikte Han (Tuğluk Temür)'nın düştüğü yere gelirler. Tuğluk Temür'ü aramak için Bekcak aşağı iner ve onu bulur. Han, kazadan pek fazla zarar görmemiş olup, iyi durumdadır. Sonra Han'ın affedeceği sözünü alınca ondan özür dileyerek "önce siz çıkarsanız beni yukarı çekmeyebilirsiniz. O nedenle önce ben çıkacağım ve sizi mutlaka çekeceğim" dedikten sonra defalarca ondan özür dileyerek ip atmaları için yukarıdakilere bağırır. İp atıldıktan sonra dediği gibi önce kendi çıkar, sonra da hanı çeker çıkarırlar. Bundan sonra hep birlikte onu Aksu'ya Emir Bulaci'ye getirirler. Emir Bulaci, Tuğluk Temür'ü hemen orada han ilan eder (Dulati 1999: 37-38).

Bu tüccar, Bikicek'in Kanglı olup olmadığını ve eğer Kanglı ise, Tuğluk Temür'ün hayatını kurtarması vesilesiyle mensup olduğu boyun onun ismiyle anılmaya başlanıp başlanmadığını bilemiyoruz. Ancak Kanglıların bu isimle anılmasının Tuğluk Temür zamanına tesadüf ettiğini söylemeliyiz.

Meşhur Rus tarihçisi Yudin (2001: 74)'e göre, Tuğluk Temür, han olduktan sonra yolda kendisine yardım eden Bekçik isimli tüccarı yükseltmiş ve onun ismi yeni bir Moğol boyunun çıkmasını sağlamıştır. Buna delil olarak, Tuğluk Temür'den itibaren Kanglı isminin kaynaklardan kaybolması ve onun yerine Bekcik adının yeni bir boy adı olarak ortaya çıkmasını gösteren Yudin, "bu durum bizi Kanklı aymakının, idarecisinin adını benimseyerek yeni bir ad aldığı yani boyun isminin değiştiği şeklinde çıkarım yapmaya zorluyor" demektedir. Yedisu bölgesinin tarihini yazan Pişçulina (1977: 240) da aynı kanaattedir. Yudin (2001: 256) bir başka çalışmasında da "Bekçik, bizce malum olmayan dönemlerde Bekçik boyu emirlerinin başıdır" demektedir ki,

bu ifadesiyle de Kanglıları Bekçik, yolda karşılaşılan tüccarı da onların beyi olarak kabul etmektedir.

Yukarıda ismi zikredilen tüccar Bekçik'in Tuğluk Temür tarafından yükseltildiği veya onun Kanglıların beyi olduğu yönünde kaynaklarda her hangi bir bilgiye tesadüf edilememiştir. Söylendiği gibi onun Kanglı olduğu yönünde de bilgi yoktur. Ancak kaynaklarda "Kanglı Bekçik" ve "Bekçik" şeklinde kayıtlar mevcuttur. Elimizde başka bilgi bulunmaması, Tarih-i Raşidi'de kaydedilmiş olan Bekçik isimli bir tüccarın Han ilan edilmek üzere götürülürken Tuğluk Temür'e yardım etmesi, Tuğluk Temür döneminde "Kanglı-Bekçik" ve "Bekçik" şeklinde adlandırmaların varlığı ve daha da önemlisi Kanglı Bekçik'in Tuğluk Temür'ün en önemli emiri durumunda olması bu yöndeki kanaatleri doğrular niteliktedir.

Kanglı-Bekçikler, Tuğluk Temür zamanından itibaren hemen bütün Yedisu bölgesi tarihinde, onun zamanıyla sınırlı olmak üzere de Maveraünnehir'de etkili olmuşlardır. Tuğluk Temür'ün Çağatay bölgesindeki daha ilk faaliyetlerinde onun yanında yer alan Kanglılar, Keraitlerle birlikte Tuğluk Temür'ün Maveraünnehir seferine (Şubat-Mart 1360) öncü kuvveti olarak katılmışlardır. Bölgenin önemli emirlerinden Celayırlı Beyazıd ve Emir Temür'ün de itaatiyle sonuçlanan bu seferle Maveraünnehir, Tuğluk Temür adına fethedilmiştir (Şami 1987: 18; Dulati 1999: 42-43; Pişçulina 1977: 47-48). Tarih-i Raşidi'ye göre, Maveraünnehir seferinde Kanglıların başında, "Kangali (Kanglı) avmakından Hacı Bek" bulunmaktaydı (Dulati 1999: 42).

Maveraünnehir'i ele geçiren Tuğluk Timur, bu ülkenin idaresini oğlu İlyas Hoca'ya verirken, onun emrine başında en çok güvendiği ve değer verdiği en önemli emiri Bikicek idaresinde bir ordu bırakarak kendi bölgesine dönmüştü (Şami 1987: 22; Dulati 1999: 47). Bikicek, Mevaraünnehir'de, Tuğluk Temür'ün gıyabında onun vasiyeti ve nasihati mucibince davranmayıp zulüm ve eziyete başladı. Emir Bikicek'in bu davranışları, Tuğluk Temür'ün hizmetine giren Emir Temür (1370-1405)'ün İlyas Hoca'dan ayrılarak Emir Hüseyin tarafına geçmesine yol açtı (Şami 1987: 22). Bu hadise Emir Temür'ün Maveraünnehir'de idareyi alacağı döneme kadar Çağatay Ulusu içerisinde sürecek mücadelelerin de başlangıcı oldu. Emir Temür'ün Emir Hüseyin'le birleşmesi üzerine Tuğluk Temür idaresiyle Emir Temür ve Emir Hüseyin arasında mücadeleler başladı. Devamlı kaçmak durumunda kalan Maveraünnehr'in bu iki emiri, Sistan hakiminin verdiği sözleri tutmaması üzerine oradan ayrılıp giderlerken Naymanların saldırısına uğradılar. Emir Temür'ün elinden bir okla yaralandığı bu çarpışmadan sonra Emir Hüseyin Baklan'a geldiğinde, burada Bikicek'in kardeşinin (Biki olmalı) saldırısına uğradı. Sayıca fazla olduklarından Emir Hüseyin'in askerlerini darmadağın ettiler. Neticede Emir Hüseyin çok az bir askerle kaçmayı başardı (Şami

1987: 26-27). Emir Temür de, Ceyhun kenarında Termiz'de Moğollarla yaptığı bir savaştan sonra Bikicek'in bir diğer kardeşi Acunay'ın saldırısına uğradı. Acunay'ın ani saldırısı yorgun olan ve savaş nizamında bulunmayan Temür'e büyük kayıplar verdirdi. Askerler suya atlayarak Ceyhun'u geçerken, kendisi onların güvenliği için son ana kadar savaşmışsa da, nihayetinde ağırlıklarını bırakarak Ceyhun'un karşı yakasına çekilmek durumunda kaldı (Şami 1987: 28). Bu hadise Tüzükat-ı Timur (2004: 17-18)'da biraz daha farklı anlatılmaktadır. Ona göre, Temür Tirmiz'deki savaştan sonra Kahlaka kalesini ele geçirmek için adamlarını göndermiş, kendisi de Tirmiz geçidinde, geçtikten sonra üç tarafı sularla çevrili bir yarımadada istirahat etmekte idi. Onların burada olduklarını haber alan İlyas Hoca, Bikicek'in küçük kardeşi Alçın Bahadur'u kalabalık bir kuvvetle onun üstüne gönderdi. Karavulların (nöbetçiler) uyumasından faydalanan Alçın, bir baskın yapmış, ancak vuruşmaya cesaret edememiştir. Bu baskından sadece yarımada dışında kalan asker çadırları zarar görmüştür. Yarımadaya girmeyi başaramayan Alçın Bahadur, birkaç gün sonra da çekip gitmiştir. Bu hadiseden sonra Emir Temür, Emir Hüseyin'le birlikte Taşköprü'ye kadar ilerleyen Moğollara karşı harekete geçtiler. 6 bin kişiyle başlarında Kanglılardan Hacı Bey'in kardeşi ile yine Kanglılardan Toğluk Hoca Bikicek'in oğlu Güç Temür gibi komutanların bulunduğu 20 bin kişilik İlyas Hoca kuvvetlerini yendiler (Şami 1987: 29-30). Bu savaşın hemen akabinde gerçekleşen ve Maveraünnehir idarecisi İlyas Hoca ile Kerait Emir Hamid, Emir Tok Timur ve Kanglı Bikicek'in de iştirak ettiği savaşta ise Moğollar, Emir Hüseyin ve Emir Temür karşısında büyük bir hezimete uğradılar; içlerinde Bikicek'in kardeşi Biki'nin de bulunduğu birçok emir öldürülürken, Emir Bikicek ve İlyas Hoca esir düştü. Ancak esir alan askerlerin Hanı tanıyarak kaçmalarına izin vermesiyle canlarını kurtarabildiler (Şami 1987: 31-32; Dulati 1999: 55-56). Bu hadiseden sonra Tuğluk Temür'ün Maveraünnehir'deki hakimiyeti son buldu ve onun yerini Emir Temür aldı.

Emir Temür'ün Maveraünnehir'e hakim olmasından sonra doğuya, Moğolistan devleti üzerine yapmış olduğu seferler, bu devletin parçalanmasına yol açarken, 1389'daki sefer başta olmak üzere bu seferler sonunda bölgede yaşayan boylar büyük zarar gördüler. Birçok insan telefinin yanında çok sayıda esir de alındı. Sağ kalanlar Tanrı dağları ve Yedisu bölgesindeki yurtlarından Altaylara ve daha doğuya ya da ıssız bozkıra, yüksek dağlık ve ormanlık bölgelere kaçarak kurtulabildiler (İK 1963: 195; Pişçulina 1977: 84-86). Hiç kuşkusuz bunlar arasında Kanglılar da vardır.

Emir Temür döneminde Kanglıların durumuyla ilgili kaynaklarda bilgiye ulaşamadık. Ancak F. Sümer (1997: 76), Tarihi Raşidi'de, Kıpçak beyleri oldukları kaydedilen ve Emir Temür devletinde (1370-1506) de önemli ma-

kamlara gelmiş olan Ak Buga (Dulati 1999: 76, 77) ve oğlu Bayan Temür (Dulati 1999: 71) ile Sar Buga (Dulati 1999: 61, 76-78, 83) ve oğlu Şeyh Nureddin (Dulati 1999: 94)'in Kanglı olduklarını söyler. Kanglıların, Tuğluk Temür'e destek veren en önemli boylardan biri olduğu gerçeğinden hareketle Sümer'in bu ifadesini şüpheyle karşılıyoruz. Bu şüpheyi kuvvetlendiren bir başka bilgi de Kanglıların Veys/Üveys Han (1418-1421 ve 1424/1425-1428)'ın ölümüne kadar Moğolistan devletine bağlı olduklarıdır.

Veys Han'ın ölümünden sonra onun yerine geçen küçük oğlu Esen Buga Han (833/1429-30 -866/1461-62)'ın iktidarının ilk zamanlarında baş gösteren karışıklıklar nedeniyle Bekçiklerin ondan ayrılarak, beyleri Mir Hak Berdi Bekçik idaresinde Isık Göl'deki Koy-Suyu[27]'na yerleştikleri, buradan Sayram ve Türkistan'a akınlar yaptıkları görülmektedir (Yudin 2001: 74). Mir Hakberdi Bekcak, kendisi Sayram ve Türkistan akınlarında iken Kalmakların saldırısından ailesini korumak amacıyla Koy Suyu'nda bulunan adaya[28] bir kale yaptırmış, ailesini oraya bırakarak Türkistan ve Sayram akınlarıyla meşgul olmuştur (Dulati 1999: 107). Bazı Kanglı uruglarının da 1462'de Esen-Buga Han'ın ölümünden sonra bozkırda hakim olan Ebu'l-Hayr Han (1428-1468)'a göç ettikleri görülmektedir (Pişçulina 1977: 247). Isık Göl civarına gelenleri Tarih-i Raşidi'de "Göl Bekçikleri" şeklinde adlandırılan Kanglıların başına beyleri Mir Hak Berdi'nin ölümünden sonra onun yeğeni Mir İbrahim geçmiştir. Mir İbrahim, burada Veys Han'ın büyük oğlu olan ve kardeşi Esen Buga'dan sonra idareyi ele alan Yunus Han (873/1468-69 – 892/1487)'ın emrine girmiştir (Dulati 1999: 111). Bunlar Yunus Han'ın 1482-1485 arasında Sayram ve Taşkent'e sahip olmasında büyük pay sahibi olmuşlardır. 1470-80 yılları arasında iç çekişmelere bağlı olarak Yunus Han (1462-87)'ın idaresindeki bazı Kanglı boy ve urugları, Ahmet Alaça Han[29]a ve Kazak hanları Kerey ve Canıbek[30]'e göç etmişlerdir (Pişçulina 1977: 247).

Kanglılar ve beyleri, Bekçik ismiyle Sultan Said (1514-1533)'le birlikte Andican'a gönderilen kavimler ve emirler arasında da yer alırlar. Sultan Said'in hizmetine verilen Kanglı emirleri arasında Mirza Muhammed Bekçik ve kardeşi Bek Muhammed ile Ali Mirza Bekçik'in adları zikredilir (Dulati 1999: 301). Andican civarında bulunan Kanglı beylerinden Sultan Ali Mirza Bekçik, Mir Ayyubi, Mir Muhammed ve Mir İbrahim, Semerkand'ı ele geçiren Babur'ün emrinde görülmektedir (Dulati 1999: 316).

Yedisu Kanglılarının bir kısmı Şeybanilerle Maveraünnehir'e gitmişlerdir. Kalanların bir kısmı ise, Kazak han ve sultanların şahsi asker veya muhafızları arasında görev alarak, bu sayede bozkırın değişik yerlerine yerleşmişler ve ancak Taşkent civarında ayrı bir grup olarak varlıklarını koruyabilmişlerdir (Aristov 1897: 404; Amajolov 1997: 94). Ancak bu sırada Yedisu Bölgesine batıda bozkırda yaşayan Kanglıların geldiklerini görüyoruz. Bilindiği üzere

XV. yy.ın 50-60'lı yıllarından itibaren Yedisu bölgesinde Moğolistan (Doğu Çağatay Devleti) hanı Esen Buga'nın himayesinde, Ebul-Hayr Han (1428-1468)'dan ayrılan Kerey (tahminen 1456-1473) ve Canıbek (tahminen 1478-1480) idaresinde Kazak Hanlığı ortaya çıkmaya başladı. İşte bu sırada bozkırdaki Kanglılar da Canibek ve Kerey'le birlikte Yedisu'ya gelerek Çu, Talas ve Sırderya kıyılarına yerleştiler (Pişçulina 1977: 240; Albani 1994: 43). Yine bu dönemlerde Moğolistan devletinin iyiden iyiye zayıflaması ve çeşitli idarelere ayrılmasından sonra, Tuğluk Temür zamanından itibaren Moğolarlarla birlikte hareket eden Yedisu Kanglılarının bir kısmı da Canibek ve Kerey'e katıldılar. Böylece Kazak Hanlığının kuruluşunda yer alan ilk birkaç boydan birisi oldular. Bu anlamda Kanglıların Kazak Türkleri tarihinde önemleri çok büyüktür. Ve bunlar ne zaman ve nasıl yapılandığını bilmediğimiz Kazak Ulu Cüz'ünü oluşturan boylardan birisi oldular. Ulu Cüz içerisinde yer alan Kanglılar Yedisu'dan Taşkent'e kadar olan sahada yaşamaktaydılar. Günümüze kadar da aynı bölgede varlıklarını devam ettirdiler. Diğer Kanglı boy ve urugları Isık Göl civarında bugünkü Kırgızistan'da yaşamaya devam ettiler.

Maalesef Moğolistan devletinin dağılmasından sonra kaynaklarda Kanglılarla ilgili kayıtlar yok denecek kadar azalır. Sebebi, hiç kuşkusuz bölgedeki siyasi yapının bozukluğudur. Ancak Rusların Kazak Küçük ve Ulu Cüzle ilişki kurmalarından sonra Rus kaynaklarında Kanglıların isimlerine tesadüf edilmektedir. Bu Rus kaynakları, Orenburg İdaresinde görevli memurlar tarafından hazırlandığı ve Kanglıların içinde bulunduğu Ulu Cüz, o tarihlerde Cungar idaresinde olduğundan, Ulu Cüz'le ilgili bilgiler çok sınırlıdır. Rus kaynaklarında Kanglılardan ilk olarak daha çok genç yaşlarda Orenburg İdaresi'inde görev alan ve Orenburg Bölgesi'nin tarihini yazan P. İ. Rıçkov (1896: 71) bahseder. Rıçkov, bölge tarihi açısından son derece değerli olan "Orenburg Tarihi" adlı eserinde, Türklerin ve Moğolların tarihini anlattıktan sonra Kazaklara geçer. Ulu Cüz'den bahsederken ismi biraz da bozarak "Kalinskiy" şeklinde Kanglı'ların ismini zikreder, ancak detay vermez.

Kanglılar, Rıçkov'dan sonra Rus kaynaklarında, onunla aynı idarede aynı zamanda görev yapmış ve Kazakları kendi gayretleriyle Rusya'ya bağlamış olan M. Tevkelev'in 24 Eylül 1748 tarihli Orta ve Ulu Cüz Kazak boylarıyla ilgili hazırladığı raporunda geçer. Bu raporda Kanglılar, Ulu Cüz'ün tek boyu olarak gösterilen Uysun (Üysün)'ün alt boylarından biri olarak "Kanglı ouysün (Kanglı-Üysün)" şeklinde gösterilmiştir (KRO 1961: 407).

Tevkelev burada Ulu Cüz'ü Üysün boy birliği olarak göstermiş ve sıraladığı boyları Üysün boy birliğine bağlı veya da Üysün'in alt boyları olarak göstermiştir. Ulu Cüz'de olduğu gibi Orta Cüz bahsinde de birçok bağımsız boyu Nayman ve Kıpçak boyları olarak göstermiştir (KRO 1961: 407).

Kazak tarihine ait ilk kapsamlı çalışmanın sahibi olan A. İ. Levşin (1996: 290) XVIII. yy.ın ilk çeyreğinde Rus arşivlerinde toplanan malzeme, ve bunlara ilaveten bizzat kendisi de Kazaklar arasında bulunarak hazırladığı meşhur eserinde, "Kanklı veya Kanlı" şeklinde kaydettiği Kanglıların Ulu Cüz boylarından birisi olarak Üysin'den çıktığını kaydetmiştir.

Her ne kadar kaynaklarda isimlerinden başka bilgi verilmiyor ise de, Yedisu'da Kazak Ulu Cüz'ü içerisinde bulunduklarından hareketle yaşadıkları bölgenin tarihi hadiselerine bakarak Kanglıları takip etmek mümkündür.

1635 yılında iç Moğolistan'da Cungar Hanlığı'nın kurulup kısa sürede güçlenmesiyle Kontayşı Batır zamanından itibaren (1643'den sonra) Yedisu, Cungarların idaresine geçmeye başladı. Özellikle 1723 yılı bahar aylarında başlayan Cungar saldırıları neticesinde Taşkent ve Türkistan'a kadar bütün güney ve güney doğu Kazak topraklarıyla Maveraünnehir'in bir kısmı, Cungarların eline geçti (Yorulmaz 2002: 37-43). Dolayısıyla Kanglılar da Cungarlara bağlandı. 1730'da Ebu'l-Hayr'ın Çarlık Rusya'ya gönderdiği elçilerden bu sırada Ulu Cüz'ün başında Jolbars'ın Han olduğunu öğrenmekteyiz (KRO 1961: 189). Özel olarak Kanglılardan bilgi verilmediği bu dönemde, Kanglıların önemli bir kısmının da Ulu Cüz içerisinde bulunduklarından hareketle Jolbars'ın idaresinde Cungarlara bağlı olduklarında şüphe yoktur. Öte yandan Hokand Hanlığının kurulmasıyla Isık Göl civarında yaşayanlar ona bağlandılar.

1755-57 yılları arasında Çinliler, büyük bir orduyla Cungarlara saldırarak, hemen bütün insan gücünü yok etmek suretiyle Cungar Hanlığını tarih sahnesinden sildiler (Zlatkin 1983: 294-303). Cungarların ortadan kaldırılmasıyla Kanglıların da yaşadığı Yedisu bölgesi, bu defa Çinliler ile Hokand Hanlığı (1710-1786) arasındaki mücadelelere sahne oldu ve neticede bu bölgenin Alim Han (1801-1809) ve Ömer Han (1809-1822) dönemlerinde tamamen Hokand'ın kontrolüne geçmesiyle Kanglılar da Hokand'ın idaresine geçmiş oldular.

Bu sırada Ruslar, 1731'den itibaren fiilen işgale başladıkları Küçük ve Orta Cüz Kazaklarına ait topraklardaki işgali tamamlamak üzereydiler. 1822 yılında "Sibir Kazakları Tüzüğü"nü[31] çıkararak aynı yıl Orta Cüz'de 1824'de de Küçük Cüz'de hanlığı lağv edip, Küçük ve Orta Cüz Kazak topraklarını yeni idari birimlere ayırıp, Rusya'nın parçası haline getirdiler. Bu topraklar Rus sınırlarına dahil edilince Ruslar, Hokand'la sınır oldular. 1831 yılında Hokand idaresinden memnun olmayan 7500 kişilik bir Ulu Cüz grubu, Rus tarafına geçti. 1849'da İli ve Karatal arasında yaşayan 59 bin civarında bir başka kütle de Rusların idaresine girdi. Epeydir hazırlık yapan Ruslar 1853 yılında Hokand'a saldırdılar. Bu süreç 1865 yılında Hokand'ın Rus işgaline uğramasıyla son buldu (Albani 1994: 85) ve böylece Hokand'ın elinde bulu-

nan Ulu Cüz Kazaklarının yaşadığı Yedisu bölgesi, Rusların eline geçmiş oldu. Dolayısıyla hem Kazak Kanglıları hem de Kırgız Kanglıları, Rus idaresine girdi. Ruslar, Orta ve Küçük Cüz Kazaklarında olduğu gibi Ulu Cüz'de de 10 Ocak 1884 tarihinde Batı Sibirya Genel Valiliği'ne bağlı "Ulu Cüz Pristav'ı adında bir idare kurarak, yeni idari birimler oluşturdular. Daha sonra Ulu Cüz Kazakları, Sırderya ve Yedisu Eyalet'lerine bölünerek Türkistan Genel Valiliği'ne bağlandı. Bu iki eyalet içine Çimkent, Kızılorda, Cambıl, Almatı, Taldıkorgan eyaletleriyle Taşkent civarı ve Bostandık ilçesi dahil edildi. Yedisu Eyaleti 1882'de Akmola ve Semey eyaletleriyle birlikte Bozkır Genel Valiliği (Dala)'ne bağlandıysa da 1897'de yeniden Türkistan Genel Valiliği'ne dahil edildi ve 1917'ye kadar 1871 yılında kabul edilen Bozkır Tüzüğü'ne göre yönetildi (Albani 1994: 86).

XIX. yy.ın sonlarında Sır-derya boyunda yaşayan diğer boylarla birlikte Kanglı ve Kanglılardan bir boy olduğu ileri sürülen Şanışkılı, Kaşgar ile Hokand şehirlerinde Talaşa, Angra ve Şırşık ırmakları boyunda, Şıngışsağa dağı eteklerinde ticaret yapmaktaydılar. Sırderya'nın aşağı bölgelerinde, Şanışkılı'nın iki uruğu ile Kanglının dört uruğu ticaret yapmaktaydı. Bu sırada Şanışkılı'nın başında Aşimmambet bulunuyordu (Albani 1994: 86). Esas itibarıyla İli nehrinin sol kıyısında ve Zaylin Aladağlarının eteklerinde yaşamaktaydılar. Kanglılardan bazı küçük gruplar ise, Yedisu bölgesinin ve Güney Kazakistan'ın farklı bölgelerinde dağılmış durumdaydılar. Şanışkılı ile birlikte Kanglıların sayısı 50 binden biraz fazlaydı (Aristov 1896: 398-399; KAZAHİ 1995: 14). Sayıları itibarıyla Ulu Cüz boyları arasında üçüncü sıradadırlar. Uranları "bayterek" ve "ayrılmas"dır. Aristov, Ulu Cüz'deki Sergeli (Sirgeli) ve Istı'yı Kanglılara, Şapıraştı ve Çanşkılı (Şanışkılı)'yı Kanglı ve Dulatlara bağlamaktadır (Aristov 1897: 404-405). Ona göre Çanşkılı boyu Çağataylar döneminde Kanglılar başta olmak üzerine bölgenin yerli boylarından oluşmaktadır (Aristov 1897: 406).

Yedisu, Isık Göl ve Maveraünnehir'in doğu bölgelerine dağılmış durumda olan Kanglı boy ve urugları, yaşadıkları coğrafyanın Sovyetler döneminde Kazakistan, Kırgızistan ve Özbekistan arasında pay edilmesiyle üçe bölündüler. Hala bu üç devlet içerisinde varlıklarını koruyan Kanglıların, Kırgızistan'da yaşayanları küçük bir gruptur. Barthold'a göre, Kanglılarının etkisiyle Kara-Kırgız (Kırgız) lehçesi (dialekt) Yenisey Türklerinden çok daha Kazak lehçesine yaklaşmıştır (Barthold 1899: 353-354). Özbekistan'dakiler, kendilerini Kazakistan Kanglılarından yani Ulu Cüz'den sayarlar. Kanglıların asıl büyük kütlesi kavmi yapılarını da muhafaza ederek Kazakistan'da Ulu Cüz içerisinde Yedisu Bölgesinde Cambul ve Taldıkorgan eyaletlerinde (Taraz, Almatı) bugün de varlıklarını korumaktadırlar.

Kanglılar, Kazak ve Kırgızlardan başka Karakalpakların (Djanko 1950: 45, 111; KK ASSR 1995: 121; Golden 2002: 242), Özbekistan Özbekleriyle (Golden 2002: 242) Harezm Özbeklerinin (Valihanov 1961: 553; KK ASSR 1995: 121), Başkurtların (Rudenko 1955: 329; Togan 1981: 162; İnan 1998: 72; Golden 2002: 242), Nogay ve Kırım Tatarlarıyla (Golden 2002: 242), Amanjolov (1997: 96)'a göre, Altay ve Yenisey Türkleri arasında da bulunurlar. Altay ve Yenisey Türkleri arasında Kan, Yakutlar arasında Kangalas[32] adıyla yer almaktadır. Burada Celaleddin Harezmşahla birlikte İran ve Azerbaycan havalisine gelen bir grup Kanglının, onun ölümünden sonra Doğu Anadolu ve Suriye'ye geçtiklerini ve zikredilen bölgelere yerleştiklerini de ifade etmekte fayda vardır (Köprülü 1988: 290-292; Geyikoğlu 1994: 275-285; Geyikoğlı 1997: 371-380; Sümer 1997: 75; Uyumaz 2003: 63-64). Dolayısıyla Türkiye Türkleri arasına da çok az da olsa karışmışlardır.

Açıklamalar

1. Kanglıların menşeleri son derece karışıktır. Bu karışıklığın sebebi hiç kuşkusuz kaynaklarda bilgi bulunmayışıdır. Çeşitli araştırmacılar, dolaylı olarak meseleye değinmişler ve görüşler ileri sürmüşlerdir. Bu görüşler Kanglıların, "Kanglardan", "Peçenek-Kangarlardan" ve "Kıpçaklardan" geldikleri şeklindedir. Bize göre her üç görüş de hatalıdır. Bu görüşlerin aksine biz, Kanglıların, V-VI asırlarda Çin'in kuzey bölgelerinde, Doğu Türkistan, Gobi ve Moğolistan havalisinde görülen Kaoch'e (Kao-çı)lardan geldiklerini düşünmekteyiz. Ancak, bizim görüşümüz de kolayca izah edilemeyeceği için şimdilik bu kadarla yetinmek durumundayız. Kanglıların, Kanglardan geldikleri şeklinde görüşler için bkz. *N. A. Aristov, Zametki ob Etniçeskom Sostave Tyurskih Plemen i Narodnastey i Svedeniya ob ih Çislennosti,* S-Peterburg, 1897, s. 403-404; M. Tınışbayev, *Materialı k İstorii Kirgiz-Kazakskogo Naroda,* Taşkent 1925, s. 6; Ç. Ç. Valihanov, *Sobranie Soçinenie,* Tom I, Alma-Ata 1961, 627-628; V. V. Vostrov-M. S. Mukanov, *Rodoplememnoy Sostav i Rasselenie Kazahov (Konets XIX-Naçalo XX v.),* Alma-Ata 1968, s. 32-34; G. F. Dahysleyger, *İstoriografiya Sovetskogo Kazahstana,* Alma-Ata 1969, s. 66; A. Z. V. Togan, Umumî Türk Tarihine Giriş, İstanbul 1981, s. 147-149, 404-405; Bayuzak Kojabekulı Albani, *Tarihî Tanım,* Almatı 1994, s. 38, 46, 80; S. Amanjolov, *Voprosı Dialektologii i İstorii Kazahskogo Yazıka,* Almatı 1997, s. 92; A. N. Bernştam, *İzbranıe Trudı po Arheologii i İstorii Kırgızov i Kırgızstana*, T. II, Bişkek 1998, s. 394; A. Kaydar, "Kazak Memlekettigine Kanşa Jıl?", *Jalın,* S. 3, Almatı 2004, s. 52-53; Aynı Müellif, Kañlı, Almatı 2004, s. 75-197. Peçenek-Kangarlar ile Oğuz ve Kıpçakların karışımından geldikleri şeklindeki görüşler için bkz. S. P. Tolstov, "Goroda Guzov", *Sovetskaya Etnografiya,* 1947, No: 3, s. 101; S. G. Klyaştornıy, *Derevnetyurskie Runiçeskie Pamyatniki,* Moskva 1964, s. 177-179; *Bolşaya Sovetskaya Entsiklopediya,* T. 11, Moskva, 1973, s. 322. Kıpçaklardan geldikleri şeklindeki görüşler için bkz. F. Sümer, *Türk Cumhuriyetlerini Meydana Getiren Eller ve Türk Destanları*, İstanbul 1997, s. 73; M. Ka-

falı, *Altın Orda Hanlığı'nın Kuruluş ve Yükseliş Devirleri*, İstanbul 1976, s. 38; A. Taşağıl, *Çin Kaynaklarına Göre Eski Türk Boyları*, Ankara 2004, s. 62; S. M. Ahinjanov, *Kıpçaki v İstorii Srednevekovogo Kazahstana,* Almatı 1999, s. 239; T. A. Djanko, *Oçerki İstoriçeskoy etnografii Karakalpakov*, M-L., 1950, s. 111; P. B. Golden, *Türk Halkları Tarihine Giriş, Çev.* Osman Karatay, Ankara 2002, s. 226.

2. Bu bilgiler için bkz. *Moğolların Gizli Tarihi*, terc. Ahmet Temir, Ankara 1986, s. 125-126, 185, 191, 195; *Puteşestviya v Vostoçnıe Stranı Plono Karpini i Giloma de Rubruka* / Red. G. İ. Patlin, Almatı 1993, s. 63-64, 102, 107-108; Ata Melik Cüveynî, *Tarih-i Cihan Güşa*, Çev. Mürsel Öztürk, Ankara 1998, s. 70, 115-116, 120, 123-150, 270, 273-275, 300-301, 303, 305, 320, 339, 381, vd; Abul-Gazi Bahadur-Han, *Rodoslovnoe Drevo Tyurkov*, (Haz. Akademik R. Rahmanaliyev), Moskva-Taşkent-Bişkek 1996, 31; Aynı Müellif, *Şecere-i Terakime*, (Haz. Zuhal Kargı Ölmez), Ankara 1996, s. 85-86. Çin kaynaklarındaki kayıtlar için bkz. B. Ögel, *Sino Turcica*, (Ankara) Taipei, 1964, s. 245-275; Ch'i Tang, *Moğol Sülalesi Devrinde Türk ve İslam Dünyası ile Temasta Bulunan Şahsiyetler*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Umumi Türk Tarihi Kürsüsü, Doktora Tezi, İstanbul, 1970, s. 373-383; E. Bretschneider, *Medieval resarches from Eastern Asiatic sources: fragments towards the knowledge of the geography and history of Central and Western Asia from the 13th to the 17th century* / ed. Fuat Sezgin, C. I, Frankfurt 1996, s. 223, 300-304. Ayrıca bkz. K. d'Occon, (kullandığımız eserde yazarın soyadı bu şekilde verilmiştir) *Ot Çingizhana do Tamerlana*, (Ter. N. Kozmin), Almatı 1996, s. 105; Faruk Sümer, *Türk Cumhuriyetlerini Meydana Getiren Eller ve Türk Destanları*, İstanbul 1997, s. 73-76; A. N. Bernştam, *İzbranıe Trudı po Arheologii i İstorii Kırgızov i Kırgızstana*, II, Bişkek 1998, s. 306-307, 313.
3. Kullandığımız eserde yazarın soyadı bu şekilde verildiği için ona sadık kaldık.
4. XII. yy.ın 80'li yıllarından sonra Yedisu ve bozkırdaki Kanglıların önemli bir kısmı Harezmşahların hizmetine girerek Maveraünnehir ve Harezm'in önemli şehirlerine yerleşmişlerdir. Harezmşahların askeri gücünün önemli bir kısmı da, işte bu Kanglılardan oluşmuştur. Bu itibarla, Harezmşahlar devletinin Moğol istilasına uğraması, aynı zamanda bu devlet idaresindeki Kanglıların da Moğol istilasına uğraması demektir. Bu bahisle ilgili bkz. Alaaddin Ata Melik Cüveynî, *Tarih-i Cihan Güşa*, (Çev. Mürsel Öztürk), Ankara 1999, s. 123-150 vd.; K. d'Occon, *Ot Çingizhana do Tamerlana*, (Ter. N. Kozmin), Almatı 1996, s. 114-160; V. V. Barthold, *Moğol İstilasına Kadar Türkistan,* Haz. Hakkı Dursun Yıldız, Ankara 1990, s. 431-471; İ. Kafesoğlu, *Harezmşahlar Devleti Tarihi (485-618/1092-1221)*, Ankara 1992, s. 253-285.
5. Moğollardan kurtulan Kanglıların bir kısmı Celaleddin Harezmşahla birlikte Azerbaycan ve Doğu Anadolu'ya gelmişler ve onun ölümüne kadar da Anadolu Selçukluları ve Eyyubi Melikleriyle mücadele etmişlerdir. O devir İslam kaynaklarında Harezmliler olarak adlandırılan bu kütle, Celaleddin'in ölümünden 1245'teki Hıms hezimetine kadar Güney Doğu Anadolu ve Suriye'de Selçuklularla Eyyubi Melikleri arasındaki mücadelelerde önemli rol oynamışlardır. Bunların faaliyetleri ile ilgili bkz. İbn-Bibi Hüseyin b. Muhammed er-Rugadi (684/1285), *el-Evamiru'l-Alaiyye fi'l-Umuri'l-Alaiyye*, (Terc. Mürsel Öztürk), Ankara 1996, II, s. 20, 23-24, 40, 42, 54-58 vd.; Gregory Abu'l-Faraç (Bar Hebraeus), *Abu'l-Farac Tarihi,* (Terc. Ömer Riza Doğrul), II, Ankara 1987, s. 529-530, 533-537; F. Köprülü, "Harizmşahlar", İA, 5/1, İs-

tanbul 1988, s. 290-292; Ali Sevim-Yaşar Yücel, *Türkiye Tarihi Fetih, Selçuklu ve Beylikler Dönemi,* Ankara 1989, s. 162, 165, 167, 286 vd.; Claude Cahen, *Osmanlılardan Önce Anadoluda Türkler,* (Terc. Yıldız Moran), İstanbul 1994, s. 139, 142 vd.; F. Sümer, *Türk Cumhuriyetlerini Meydana Getiren Eller ve Türk Destanları*, İstanbul 1997, s. 75; H. Geyikoğlu, "Harezmlilerin Anadolu Selçuklu Devleti Himaye ve Hizmetine Alınmaları", *Türk Kültürü,* C. XXXII, S. 373, İstanbul 1994, s. 275-285; Aynı Müellif, "Anadolu'da Kalan Harezmliler (Horzumlular)", *Türk Kültürü,* C. XXXV, S. 410, İstanbul 1997, s. 371-380; E. Uyumaz, *Sultan I. Alaeddin Keykubat Devri Türkiye Selçuklu Devleti Siyasi Tarihi (120-1237*), Ankara 2003, s. 63-64; Aynı Müellif, "Türkiye Selçuklu-Eyyubi Siyasi Münasebetleri", *İsmail Aka Armağanı*, İzmir 1999, s. 526-533; Mustafa Kılıç, Celaleddin Harizmşah'tan Sonra Anadolu ve Suriye'de Harizmliler http://www.cumhuriyet.edu.tr/akademik/fak_ilahiyat/der52/18.htm#_ftn5.

6. Ötemiş Hacı'da Sumay şeklinde kaydedilen bu isim M. Kafalı'da Sarıg Bek olarak geçer. Bkz. M. Kafalı, *Altın Orda Hanlığı'nın Kuruluş ve Yükseliş Devirleri*, İstanbul, 1976, s. 86.
7. Çingiz-Name (Cengizname)'nin yazarı olan bu şahsın adı her ne kadar "Ötemiş" ise de, eserin bizim kullandığımız iki nüshasından biri olan Rusça çevirisinde yazarın ismi "Utemiş" olarak verildiği için bu çeviriye sadık kaldık. Diğer nüsha henüz yayınlanmamış olup M. Kafalı Hoca'dadır.
8. Uygur ilinden Bacırtuk-Boğa, Altın Orda Han'ı Toktoga Han (1290-1312)'ın atalığı (atabey)dır. Toktoga Han hayatta iken bir çok Altın Orda şehzadelerinin öldürülmesine sebep olmuştur. Yalnızca Toktoga Han'ın oğlu İl-Basar hayatta bırakılmış, o da ölüverince Toktoga Han da kederinden ölmüştür. Bu durumu hazırlayan Uygur Bey'i Bacırtuk-Boğa'nın hareketi, Kırımlı Abdülgaffar'ın ve Ötemiş Hacı'nın nakillerinden anlaşıldığı üzere Moğol hakimiyetine son verip tekrar Türk hakimiyetini kurmaya matuf idi. Tokta Han'ın ölümü üzerine kendi ilinin çokluğuna ve kuvvetine dayanarak Bacırtuk Boğa kendini Altın Orda hanı ilan ettirmiştir. Şehzadelerin öldürülmesi sırasında kaçırılarak kurtarılan Özbek Han, kendisini kaçıran Moğol boyların hile ile Bacırtuk Boğa'yı öldürmeleri üzerine tahta çıkabilmişti. Bkz. Kafalı, s. 37.
9. M. Kafalı (s. 121-122), Natanzi'nin Tarih-i Mu'ini adlı eserinden naklen Tulubay'ın, "rükn-i a'zamı devlet" tabirini kullandığını yazar. Anlaşıldığı kadarıyla "devletin en güçlü, nüfuzlu adamı" anlamında bir ifadedir.
10. Sultan Ahmed Han (Alaça-Han), Moğul Han'ı Yunus'un küçük oğlu. Kalmuklara karşı yaptığı savaştan sonra, katil anlamına gelen "alaça veya alaç" lakabı verilmiştir. Bkz. *Materialı po İstorii Kazahskih Hanstv v XV-XVIII Vekov, (İzvileçeniya iz Persidskih i Turskih Soçineniy)*, Alma-ata, 1969, s. 115, 203, 208-212, 216, 329.
11. Bu makalede, "Timur" ve "Timurlular" ifadeleri yerine "Temür ve Temürlüler" kullanılmıştır. 26-27 Mayıs 2005 tarihinde Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi'nde adı geçen Üniversite'nin Tarih Bölümü tarafından düzenlenmiş olan "Ölümünün 600. yılında Emir Timur ve Mirası" konulu uluslararası sempozyumda Timur ve Timurlular şeklinde kabul gören kullanımların yanlışlığı üzerinde durulmuş, Prof. Dr. Mustafa Kafalı ve Prof. Dr. Osman Fikri Sertkaya'nın teklifleriyle bundan böyle daha doğru olduğu ifade edilen "Temür/Timür ve

Temürlü/Timürlü" şekillerinin kullanılması kabul edilmiştir. Biz de buna istinaden bu çalışmada Timur yerine Temür şeklini kullandık.

12. Bureke Sultan, Şeybanilerden Temür Şeyh'in oğlu Yagdar-Han'ın oğludur. Bkz. *Materialı po İstorii Kazahskih…*, s. 19, 35, 39, 49, 51, 52, 55-57, 99, 101, 171, 348, 436.
13. Yamgurçi-bek veya Yamgurçi-Mirza, Mangıtlardan Vakkas Bek'in oğludur. Bkz. *Materialı po İstorii Kazahskih…*, s. 19, 49, 57, 99, 102, 362.
14. Yüan devletinde Çin halkı, Moğollar, Han (kuzey Çinliler, Jürcenliler), Nan (güney Çinliler) ve Se-mu olmak üzere dört sınıfa ayrılmıştır. Se-mu (Chu-se), Yüan Hanedanında Çin'in batı bölgelerinden (Orta Asya ve Tibet) gelen kabilelere verilen resmi isimdir. Manası çeşitli olmak demektir. Bkz. T'ang Ch'i, *Moğol Sülalesi Devrinde Türk ve İslam Dünyası ile Temasta Bulunan Şahsiyetler*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Umumi Türk Tarihi Kürsüsü, Doktora Tezi, İstanbul, 1970, s. 379.
15. Kanglılarla ilgili Çin kaynaklarında bulunan kayıtlar B. Ögel ve Çinli T'ang Ch'i'nin çevirileriyle dilimize de kazandırılmıştır. Bu çevirilere göre Kanglılar hakkında YS (Yüan-shih), YSLP (Yüan-shih lei-p'ien), YSHP (Yüan-shih hsin-p'ien), HYS (Hsin Yüan-shih), MSC (Meng –wu-erh shih-chi), YShu (Yüan-shu), YSSTP (Yüan-shih shih-tsu piao)'de Yüan Hanedanında görev yapan Kanglı büyüklerinin biyografileri verilmiştir. Bkz. B. Ögel, *Sino Turcica*, (Ankara) Taipei, 1964, s. 245-275; T'ang Ch'i, s. 373-383.
16. Eskiden Çinliler Batı Türkistan'a "K'ang-chü" adını verirlerdi. Kanglıların Batı Türkistan'ın kuzey doğusunda oturduklarını hesaba katarak Çin Moğolları, K'ang-chü'nün eski anlamını da hesaba katmak istemişlerdir. Yoksa K'ang devleti veya memleketi tabiri, yalnızca o çağdaki Kanglılarla ilgili değildir. Bkz. Ögel, s. 252.
17. Na-ya veya Noya, Cengiz Han'ın küçük kardeşi Belgütay'ın torunlarındandır. Bkz. T'ang Ch'i, s. 377.
18. Saray görevlisi olup, hükümet işlerine bakan üst düzey bir memuriyet.
19. Devletin direği anlamına gelen önemli bir memuriyettir.
20. Açık şekli ve ne anlama geldiği tespit edilemedi.
21. Kumandan yardımcılığı yanı sıra hükümet işlerine bakan üst düzey bir memuriyettir.
22. Ögel bu ismi Qamar şeklinde kaydetmiştir ve Qumar Hatun ailesiyle akrabalığı olabileğini söylemektedir. Bkz. Ögel, s. 273.
23. XIV. yy.ın ortalarında bugünkü Güney doğu Kazakistan topraklarıyla Kırgızistan'da (Yedisu ve Tanrı Dağları) Çağatay Ulusu'nun doğu topraklarında onun dağılmasıyla kurulmuştur. Halkı Türk ve Türkleşmiş Moğol boylarından oluşan bu devlet XVI. yy.ın ortalarına kadar yaşamıştır. Devletin sınırları çok defa değişikliğe uğramıştır. Başlangıçta, Sırderya ile Sarısu, Balkaş, İrtiş ve Tanrı dağlarının etekleri arasındaki saha iken daha sonra Kırgızistan ve İli havalisi, devletin tamamen dağılmasından sonra da sadece Kaşgar bölgesi olarak görülür. Doğu Çağatay Devleti de diyebileceğimiz bu devlete "Cete", halkına da Moğol denilmiştir. Cengiz Moğolları ve Moğolistanla sadece isim benzerliği vardır. Bkz. Muhammed Haydar Dulati, *Tarih-i Raşidi*, Almatı, 1999; V. V. Barthold, "Oçerk İstorii Semireçya", *Soçinenie*, T. II, Ç. I, Moskva, 1963. s. 79; K. A. Pişçulina, *Yugo-Vostoçnıy Kazahstan v Seredine XIV-Naçale XVI Vekov,* Alma-Ata, 1977, s. 12-

14; *İstoriya Kazahskoy SSR, s drevneyşih vremyen do naşih dney*, T. II, Alma-Ata, 1979, s. 154-163; Yudin, *Tsentralnaya Aziya v XIV-XVIII vekah Glazami Vostokoveda,* Almatı, 2001, s. 96-136; *Kazaktar-Kazahi*, T. I, Almatı, 1998, s. 70-72, 266-268; Peter B. Golden, *Türk Halkları Tarihine Giriş*, Çev. Osman Karatay, Ankara, 2002, s. 261-263.

24. Moğolistan Han'ı. 730/1329-1330-764/1362-1363 yılları arasında yaşamıştır. 748/1347-1348'de tahta çıkmış ve hayatının sonuna kadar da tahta kalmıştır. Barthold, "Oçerk İstorii Semireçya", s. 79; Pişçulina, s. 43.
25. Taş Temür, Kaşgar hakimi Emir Bolatşi'nin Tuğluk Temür'ü bulması için gönderdiği adamı. Dulati, s. 37.
26. Moğolistan Han'ı İsan (veya Esen) Buga (709/1309-718/1318) zamanında Kaşgar hakimidir. Dulati, s. 34-38.
27. Koy Suyu, Isık Göl'ün kuzey sahilinde, aynı ismi taşıyan küçük bir akarsuyun göle döküldüğü yerin adıdır. Bkz. V. V. Barthold, "Otçet o poezdke v Srednyuyu Aziyu s nauçnoy tselyu, 1893-1894 gg.", *Soçineniya*, T. IV, Moskva, 1966, s. 63, 67.
28. Günümüzde Isık Göl'de hiç ada yoktur. Sadece küçük bir akarsu olan Koy Suyu'nun döküldüğü yerde yarım ada mevcuttur. Göl kıyısında bulunan kerpiçler ve su altından çıkarılan çeşitli arkeolojik malzemeler, Jeologların da tahmin ettiği gibi yarımadanın önceden ada olabileceğini göstermektedir. Bkz. V. V. Barthold, "K voprosu ob arheologiçeskih issledovaniyah v Turkestane", *Soçineniya*, T. IV, Moskva, 1966, s. 106.
29. Yunus Han'ın küçük oğludur. Babür-name'ye göre, Kanglılar birkaç defa Kalmaklara saldırarak, çok sayıda Kalmak öldürmüş, işte bu nedenle Kalmaklar tarafından kendi dillerinde katin anlamına gelen "Alaçi" lakabıyla anılır olmuştur. Alaçi zamanla Alaça şekline dönüşmüştür. Bkz. *Babur-name*, (Perevod M. Salye), Taşkent, 1958, s. 21-22.
30. Canibek ve Kerey, Urus Han neslindendirler. 1456-1458'lerde Ebul-Hayr Han'dan ayrılıp Yedisu bölgesine gelerek Moğolistan Han'ı Esen Buga'nın himayesine girmişlerdir. Kazak hanlığının kurucuları olarak kabul edilirler.
31. Bu tüzüğün tamamı için bkz. A. İ. *Levşin,* Opisanie Kirgiz-Kazaçih, ili Kirgiz-Kaysatskih Ord i Stepey, *Almatı, 1996, s. 399-429.*
32. Yakut ASSR'de Kankalas adıyla küçük bir yerleşim yeri vardır. Ayrıca Yakut şehrinden 45 km kuzeyde Lena ırmağının sol kıyısında aynı adla bir de iskele vardır. Bkz**.** *Boşlaya Sovetskaya Entsiklopediya*, T. XI, Moskva, 1973, s. 322.

Kaynakça

Aka, İ. (1994), *Mirza Şahruh ve Zamanı (1405-1447),* Ankara.

Ahinjanov, S. M. (1999), *Kıpçaki v İstorii Srednevekovogo Kazahstana*, Almatı.

Albani, Bayuzak Kojabekulı (1994), *Tarihi Tanım*, Almatı.

Amanjolov, S. (1997), *Voprosı Dialektologii i İstorii Kazahskogo Yazıka*, Almatı.

Aristov, N. A. (1897), *Zametki ob Etniçeskom Sostave Tyurskih Plemen i Narodnastey i Svedeniya ob ih Çislennosti*, S-Peterburg.

----------, (1896), "Opıt Vıyasneniya etniçeşkogo sostava Kirgiz-Kaysakov Balşoy Ordı i Karakirgizov", *Jivaya Starina*, Vıp., III-IV, T. VI, SPB.

Babür, Zahireddin Muhammed (1958), *Babur-name*, (Perevod M. Salye), Taşkent.

Bağdadî, Bahaeddin Muhammed b. Müeyyed (1936), *et-Tevessül ilâ't-Teressül*, nrş. Ahmet Behmenyar, Tahran.

Barthold, V. V. (1898), Kritika Na Knigu N. Aristova "Zametki ob Etniçeskom Sostave Tyurskih Plemen i Narodnastey i Svedeniya ob ih Çislennosti", *Zapiski VOİRAO*, T. II, SPB.

----------, (1925), "Orta Asya'da Moğol Fütühatına Kadar Hıristiyanlık", Çev. Köprülüzade Ahmed Cemal, *Türkiyat Mecmuası*, C. I, İstanbul.

----------, (1963), "Oçerk İstorii Semireçya",*Soçinenie*, T. II, Ç. I, Moskva.

----------, (1966a), "K voprosu ob arheologiçeskih issledovaniyah v Turkestane", *Soçineniya*, T. IV, Moskva.

----------, (1966b), "Otçet o poezdke v Srednyuyu Aziyu s nauçnoy tselyu, 1893-1894 gg.", *Soçineniya*, T. IV, Moskva.

----------, (1990), *Moğol İstilasına Kadar Türkistan*, Haz. Hakkı Dursun Yıldız, Ankara.

Bernştam, A. N. (1998), İzbranıe Trudı po Arheologii i İstorii Kırgızov i Kırgızstana, T. II, Bişkek.

Boşlaya Sovetskaya Entsiklopediya, (1973), T. XI, Moskva.

Bretschneider, E. (1996), *Medieval resarches from Eastern Asiatic sources : fragments towards the knowledge of the geography and history of Central and Western Asia from the 13th to the 17th century* / ed. Fuat Sezgin, C. I, Frankfurt.

Cahen, C. (1994), Osmanlılardan Önce Anadoluda Türkler*, (Terc. Yıldız Moran), İstanbul.*

Ch'i, Tang (1970)*, Moğol Sülalesi Devrinde Türk ve İslam Dünyası ile Temasta Bulunan Şahsiyetler*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Umumi Türk Tarihi Kürsüsü, Doktora Tezi, İstanbul.

Cüveynî, Alaaddin Ata Melik (1999), Tarih-i Cihan Güşa*, (Çev. Mürsel Öztürk), Ankara.*

Djanko, T. A. (1950), *Oçerki İstoriçeskoy etnografii Karakalpakov*, M-L.

d'Occon, K. (1996), *Ot Çingizhana do Tamerlana*, (Ter. N. Kozmin), Almatı.

Dulati, Muhammed Haydar (1999), *Tarih-i Raşidi*, Almatı.

Ebul-Gazi-Bahadur-Han, (1996a) *Rodoslovnoe Drevo Tyurkov*, (Haz. Akademik R. Rahmanaliyev), Moskva-Taşkent-Bişkek.

----------, (1996b), *Şecere-i Terakime*, (Haz. Zuhal Kargı Ölmez), Ankara.

Geyikoğlu, H. (1994), "Harezmlilerin Anadolu Selçuklu Devleti Himaye ve Hizmetine Alınmaları", *Türk Kültürü*, C. XXXII, S. 373, İstanbul.

----------, (1997), "Anadolu'da Kalan Harezmliler (Horzumlular)", *Türk Kültürü*, C. XXXV, S. 410, İstanbul.

Golden, Peter B. (2002), *Türk Halkları Tarihine Giriş*, Çev. Osman Karatay, Ankara.

Gregory Abu'l-Faraç (Bar Hebraeus), (1987), Abu'l-Farac Tarihi*, (Terc. Ömer Riza Doğrul), II, Ankara.*

İbn-i Bibi Hüseyin b. Muhammed er-Rugadi (684/1285), (1996), el-Evamiru'l-Alaiyye fi'l-Umuri'l-Alaiyye*, (Terc. Mürsel Öztürk), II, Ankara.*

İnan, A. (1998), *Makaleler ve İncelemeler*, I, Ankara.

İstoriya Kazahskoy SSR, *S Drevneyşih vremyen do naşih dney*, (1979), T. II, Alma-Ata.

İstoriya Kirgizi, (1963), T. I, Frunze.(Metin içinde "İK 1963" şeklinde verilmiştir)

Kafalı, M. (1976), *Altın Orda Hanlığı'nın Kuruluş ve Yükseliş Devirleri*, İstanbul.

Kafesoğlu, İ. (1992), Harezmşahlar Devleti Tarihi (485-618/1092-1221)*, Ankara.*

Karakalpakstan ASSR Tariyhı, (1995), T. I, Nökis. (Metin içinde "KK ASSR" şeklinde verilmiştir)

Kaydar, Ə. (2004), Kañlı*, Almatı.*

----------, (2004), "Kazak Memlekettigine Kanşa Jıl?", *Jalın*, S. 3, Almatı.

KAZAHİ istoriko-etnografiçeskoe issledovanie, (1995), Almatı. (Metin içinde "KAZAHİ 1995" şeklinde verilmiştir)

Kazaktar-Kazahi (1998), T. I, Almatı.

Kazahsko-Russkie Otnoşeniya v XVI-XVIII vekah (sbornik dokumentov i materialov), (1961), T. I, Alma-Ata. (Metin içinde "KRO 1961" şeklinde verilmiştir)

Klyaştornıy, S. G. (1964), *Derevnetyurskie Runiçeskie Pamyatniki*, Moskva.

Köprülü, F. (1925), "Oğuz Etnolojisine Dair Notlar", *Türkiyat Mecmuası*, C. I, İstanbul.

----------, (1943), "Uran Kabilesi", *Belleten*, VII, 25-27, Ankara.

----------, (1988), "Harizmşahlar", *İA*, 5/1, İstanbul.

Kumekov, B. (2002), "Kıpçak Hanlığı", Çev. Aydos Şalbayev, *Türkler*, II, Ankara.

Levşin, A. İ. (1996), *Opisanie Kirgiz-Kazaçih, ili Kirgiz-Kaysatskih Ord i Stepey*, Almatı.

Materialı po İstorii Kazahskih Hanstv v XV-XVIII Vekov, (İzvileçeniya iz Persidskih i Turskih Soçineniy) (1969), Alma-ata. (Metin içinde "MİKH 1969" şeklinde verilmiştir)

Moğolların Gizli Tarihi, (1986), terc. Ahmet Temir, Ankara. (Bu eser metin içinde "MGT 1986" şeklinde gösterilmiştir)

Ögel, B. (1964), *Sino-Turcica*, Taipei-(Ankara).

Pişçulina, K. A. (1977), *Yugo-Vostoçnıy Kazahstan v Seredine XIV-Naçale XVI Vekov*, Alma-Ata.

Puteşestviya v Vostoçnıe Stranı Plono Karpini i Giloma de Rubruka, (1993), (Red. G. İ. Patlin), Almatı.

Rıçkov, P. İ. (1896), *İstoriya Orenburgskaya (1730-1750)*, Orenburg.

Rudenko, S. İ. (1955), *Başkiri*, M-L.

Sevim, S.-Yücel, Y. (1989), Türkiye Tarihi Fetih, Selçuklu ve Beylikler Dönemi*, Ankara.*

Sümer, F. (1997), *Türk Cumhuriyetlerini Meydana Getiren Eller ve Türk Destanları*, İstanbul.

Şami, N. (1987), *Zafername,* Çev. Necati Lugal, Ankara.

Taşağıl, A. (2004), *Çin Kaynaklarına Göre Eski Türk Boyları*, Ankara.

Tınışbayev, M. (1925), *Materialı k İstorii Kirgiz-Kazakskogo Naroda*, Taşkent.

Togan, Z. V. (1981), *Umumi Türk Tarihi'ne Giriş*, İstanbul.

Tolstov, S. P. (1947), "Goroda Guzov", *Sovetskaya Etnografiya*, 1947, No: 3.

Turan, O. (1965), *Selçuklular Tarihi ve Türk-İslam Medeniyeti*, Ankara.

Tüzükat-ı Timur, (2004), (Haz. Kutlukhan Şakirov, Adnan Aslan), İstanbul.

Utemiş Hacı (1992), *Çingiz-Name*, (haz. V. P. Yudin, Yu. G. Baranova, M. H. Abuseitova), Alma-Ata.

Uyumaz, E. (2003), *Sultan I. Alaeddin Keykubat Devri Türkiye Selçuklu Devleti Siyasi Tarihi (120-1237)*, Ankara .

Valihanov, Ç. Ç. (1961), *Sobranie Soçineniy*, T. I, Alma-Ata.

Vostrov, V. V.-Mukanov, M. S. (1968), *Rodoplememnoy Sostav i Rasselenie Kazahov (Konets XIX-Naçalo XX v.)*, Alma-Ata.

Yorulmaz O. (2002), *Küçük Cüz Kazakları İle Çarlık Rusya Arasındaki Siyasi Münasebetler (1730-1790)*, Mimar Sinan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul.

Yudin, V. P. (2001) *Tsentralnaya Aziya v XIV-XVIII vekah Glazami Vostokoveda,* Almatı.

Zlatkin, İ. Ya. (1983), *İstoriya Cungarskogo Hanstva (1635-1658)*, Moskva.

Kılıç, M., "Celaleddin Harizmşah'tan Sonra Anadolu ve Suriye'de Harizmliler", http://www.cumhuriyet.edu.tr/akademik/fak_ilahiyat/der52/18.html_ftn5,

Kanglys/Kanklys After the Mongol Invasion

Assist.Prof.Dr. Osman YORULMAZ*

Abstract: This article deals with the history of Kangly people who mainly live in the Yedisu region, on northern steppes of Ser-Derya and Aral, and around West Mongolia and Gobi at the time of Mongol occupation, except for the Kangly clans and tribes that served the Harezmshah and were located on various regions of Maveraünnehir and Harezm. Some groups of the Kangly people and dispersed throughout various regions of Turkestan disappeared due to various reasons, and remaining groups have survived till today by eserving their identity among Kirghiz and Kazakhs.

Key Words: Kangly, Bikicek/Bekcik, Tulubay, Puhumu, Kumar Hatun, Kazakh

* Mimar Sinan Fine Arts University, Science and Letters, Department of History / İSTANBUL
osmanyorulmaz@hotmail.com

bilig ✦ Winter / 2007 ✦ Number 40: 195-222
© Ahmet Yesevi University Board of Trustees

Канглы/Канклы после нашествия Монголов

Помощник Доцента Доцент Доктор Осман Ёрулмаз*

Резюме: В данной статье рассматривается история Канглов живших во время наступления монголов на территории вблизи Восточной Монголии и Гоби и северных степях Арала и Сырдарии и в районе Семиречья, оставшихся вне племён и семейств Канглов, заселявших различные регионы Харезма и Мавераннахра, постепенно входящих в услужение Харезмского Шахства. В то время как, являющиеся предметом рассмотрения Канглы, расселенные в различных регионах географии Туркестана, постепенно исчезали по ряду причин, одна часть сохранила свое существование и дошла до наших дней в составе киргизов и казахов.

Ключевые Слова: Канглы/Канклы, Бикиджек/ Бекчик, Тулубай, Пу-Ху-Му, Кумар Хатун, Казах

* Университет Искусствоведения İмени Мимар Синана Факультет Естествознания и Литературы Отделение Истории / Стамбул
osmanyorulmaz@hotmail.com

билиг ✦ Зима 2007 ✦ Выпуск: 40: 195-222
© Попечительский Совет Университета Ахмета Ясави